

Smrt i bogovi podzemlja u starome Egiptu

Stubičar, Robert

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:841166>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Studij (Diplomski studij Njemačkog jezika i književnosti i Povijesti)

Robert Stubičar

SMRT I BOGOVI PODZEMLJA U STAROME EGIPTU

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2020.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Studij (Dvopredmetni diplomski studij, njemački jezik i književnost, nastavnički smjer i povijest, nastavnički smjer)

Robert Stubičar

SMRT I BOGOVI PODZEMLJA U STAROME EGIPTU

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, stara povijest

Mentor: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2020

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum 15.06.2020,

ROBERT STUBIČAR

0122218919

ime i prezime studenta, JMBAG

Robert Stubičar

Sažetak

Ovaj rad nastoji istražiti kako su ljudi gledali na smrt, vječnost, podzemlje i na vječito filozofsko pitanje postojanja u starome Egiptu. Kroz rad se, uz pomoć literature, prikazuje pogled staroegipatskog stanovništva na svijet koji ih je okruživao. Ponajviše je zanimljivo za istraživanje vjerovanje, kojega su stari Egipćani imali o smrti. Također, pošto je srž rada shvaćanje pojma smrti u starome Egiptu, moralo se skrenuti pozornost i na njihovu religiju i božanski panteon. Promatrajući panteon i vjerovanja starih Egipćana može se odmah zaključiti, kako su se stari Egipćani gotovo svakodnevno zaokupljali pitanjima vezanima uz smrt i zagrobni život. Gotovo cijela religijska praksa staroga Egipta bila je usmjerena ka pripremi čovjeka za njegovo putovanje na drugi svijet i njegovo pridruživanje bogovima u prostranstvima vječnosti. Zbog svega navedenoga, ovaj rad započinje sa kratkim pregledom različitih shvaćanja pojma smrti kroz povijest, promatrajući pritom izjave nekih od najznačajnijih filozofa. Nakon toga slijedi pregled staroegipatske religije i uloge smrti u njihovom društvu. Kao logičan nastavak, slijede prikazi egipatskog podzemlja i svijeta mrtvih u koje su stari Egipćani vjerovali. Također, druga glavna sastavnica ovoga rada bili su i sami bogovi podzemlja u starome Egiptu, od kojih su najznačajniji opisani i prikazani u radu. Nakon pregleda egipatskih bogova podzemlja slijedi kratko upoznavanje sa egipatskim pričama i mitovima vezanima uz podzemlje i smrt, a koji su ključni kako bi se njihovo shvaćanje vječnosti i smrti moglo i razumjeti. Naposljetku slijede opisi nekoliko najvažnijih spomenika koji su bili izgrađeni isključivo kao proizvodi opsesije staroegipatskog stanovništva sa smrću i vječnošću.

Ključne riječi: smrt, vječnost, podzemlje, zagrobni život, svijet umrlih

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Kratki pregled najpoznatijih interpretacija smrti i vječnosti u ljudskoj povijesti.....	7
3. O egipatskoj religiji i smrti u starome Egiptu.....	10
4. Egipatski svijet podzemlja i svijet mrtvih.....	18
5. Egipatski bogovi podzemlja.....	23
5.1. Oziris	23
5.2. Izida	26
5.3. Horus	27
5.4. Anubis.....	29
5.5. Maa.T.....	31
5.6. Tot/Thoth.....	32
5.7. Nekhebet.....	33
5.8. Sokar/Sokaris.....	34
5.9. Sekhet/Serket.....	35
5.10. Meretseger.....	36
6. Egipatske priče i mitovi vezani uz podzemlje i smrt	37
7. Najvažniji spomenici smrti koji su ostali očuvani do današnjih dana	40
8. Zaključak.....	42
9. Literatura.....	43

1. Uvod

Odkako je ljudska vrsta napustila svoje iskonske, životinjske korijene i usvojila mogućnost samostalnog misaonog rada, glavno pitanje ljudske egzistencije bilo je usko vezano uz pojam smrti i vječnosti. Već su prve skupine lovaca sakupljača počele pokapati svoje mrtve uz određene duhovne rituale, kojima je za cilj bio prelazak duše u zagrobni život i u vječnost. Kako se ljudska svijest razvijala i kako je nastajala civilizacija, tako su napredovali i rituali vezani uz pokapanje i uz putovanje u zagrobni svijet. S vremenom se na području plodnog polumjeseca i područja doline rijeke Nil, počinju javljati zajednice sa uređenim društvenim ulogama koje nazivamo i prvim civilizacijama. Od prvih civilizacija koje su se javile na tim područjima, egipatska civilizacija je zasigurno imala najrazvijenije i najpoznatije rituale vezane uz pokapanje pokojnika i njegov put u zagrobni život. Egipatska civilizacija okupira maštu ljudi više od 5 000 godina, što svojom bogatom arhitektonskom ostavštinom, što sa svojim razvijenim društvenim uređenjem, koje je kao svoju srž imalo upravo pojam smrti. Smrt u egipatskoj civilizaciji zauzima središnje mjesto, što u životu, što u državnome uređenju. Samu državu vode faraoni koji kao svoju ostavštinu ostavljaju monumentalne spomenike smrti, piramide. Piramide su izravna posljedica egipatske opsesije sa smrću i vječnim životom, te one služe kao polazišna točka faraona u njegov vječni život. Uz faraone, najvažniji društveni sloj su dakako bili egipatski svećenici. Oni su svojim radom pokušavali pridobiti milost bogova i na taj način se pobrinuti da Nil svake godine redovito poplavi svoju naplavnu ravan. Uz pomoć redovitih poplava Nila, Egipat je postao žitnica staroga svijeta i zemlja neslučenih bogatstava. Bogatstvo Egipta bilo je naveliko poznato, što se i danas očituje u brojnim arhitektonskim elementima koji su ostali sačuvani iz toga vremena, ali i u bogatim pronalascima iz grobnica faraona, svećenika ili običnih ljudi. Egipatska kultura je bila kultura opsjednuta sa smrću, te su ljudi na svoje živote gledali kao na razdoblje pripreme za vječnost. Zbog toga su stanovnici tog područja osmislili nebrojene rituale i metode kojima su nastojali ljudska, ali i životinjska tijela, očuvati za vječnost u zagrobnome životu. Smrt u Egiptu nije bila kraj, nego je ona zapravo bila pravi početak postojanja za Egipćane, početak života u vječnosti koji se očituje kroz bogatstvo rituala, obreda i običaja.

2. Kratki pregled najpoznatijih interpretacija smrti i vječnosti u ljudskoj povijesti

„Kako je strašno da je čovjek našao riječ za to – „smrt”. Zar je to moguće ikako nazvati? Zar ono ima ime?” Osip Mandelstam

Smrt, vječna nepoznanica ali i apsolutna sigurnost, zaokupljala je ljudski um od samog početka misli. Kroz nebrojene civilizacije ljudi su interpretirali smrt na različite načine. Vjerojatno najpoznatije interpretacije povezujemo uz razdoblje antike ali i kasnijeg razdoblja kršćanske dominacije, no ipak najdetaljnije interpretacije smrti pronalazimo u starome Egiptu.

No prije nego krenem sa interpretacijom pojma smrti u starome Egiptu, treba raščlaniti i poneke druge interpretacije iz kasnijih civilizacija, a koje su u određenoj mjeri nadahnute egipatskom.

U vremenu antike pojam smrti su istraživali brojni filozofi. Tako je nastalo nekoliko glavnih struja misli vezanih uz antičke autore. Kao primjer neke od prvih takvih struja imamo antičkog autora Heraklita.

Heraklit je tako pričao o svijetu u kojemu sve teče, *panta rei*, te nema stagnacije, nego promjene prožimaju sve. Tako je Heraklit svijet ovako opisao: „*Ovaj kozmos (red svijeta), isti za sve, nije učinio nijedan od bogova niti od ljudi, nego bijaše uvijek i jest i bit će vječno živa vatra, koja se po mjerama (periodički) pali i po mjerama gasi.*”¹ Heraklit je bio jedan od rijetkih autora koji je pojam svijeta i postojanja odmaknuo od bogova. Njegov poseban pogled na svijet oko nas, bio je izuzetak te je takav pogled imao i na pojam smrti: „*Jedno isto je u nama: živo i mrtvo, budno i spavajuće, mlado i staro. Jer to, promjenivi se, jest ono, i ono opet promjenivši se, jest to.*”² Prema Heraklitu dakle bogovi nemaju veze sa svijetom i sa smrću, nego se u cijelom postojanju i svim bićima periodički „*vatra gasi i pali*”³. On se zalaže za kozmičke cikluse u kojima bi se postojanje uništavalo i ponovno rađalo te bi se ti ciklusi izmjenjivali kroz vječnost. Takav način razmišljanja je bio podosta radikalniji od ostalih grčkih filozofa.

Kao primjer drugog antičkog filozofa sa zanimljivim pogledom na smrt imamo Aristotela. Aristotel o čovjeku i problemu ljudske duše piše, u najvećoj mjeri, u kontekstu države i društvenog uređenja. Prema Aristotelu ljudska bića ne mogu živjeti vječno kao jedinke, nego ljudi kroz trajno i nepromjenjivo reproduciranje svoje vrste dijele neku vrstu kolektivne besmrtnosti. Prema tome nema smisla posvećivati se zagrobnome životu i smrti pošto mi kao jedinke ne možemo na to

¹ Damir, Barbarić, *Hrestomatija filozofije sv. 1: grčka filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 58.

² Barbarić, *Hrestomatija filozofije sv. 1: grčka filozofija*, str. 62.

³ Barbarić, isto, str. 58.

utjecati i nemamo mogućnosti da mi samo postanemo besmrtni u vječnosti zagrobnog života. Također, problem ljudske duše je nešto čemu je Aristotel posvetio poveću pozornost. Tako se prema Aristotelu čovjek sastoji od dva dijela⁴, onaj etičko-politički i samo ljudski s jedne, te „dijanoetički“⁵, teorijski i uzvišeniji od svakog pukog ljudskog s druge strane, te da se među njima ne pokazuje nikakva živa sveza. Upravo je takav pogled na ljudsko biće u izravnoj vezi sa njegovim pojmom o besmrtnosti, čovjek kao jedinka ne može postati besmrtnan, nego čovjek kao vrsta doživljava besmrtnost kroz svoje umnožavanje i to je ono što je božansko i besmrtno u nama. Na neki način možemo reći da se ovdje radi o „pasivnoj“ besmrtnosti, u kojoj čovjek kao jedinka nema nikakvu ulogu, ali ni moć sa kojom bi mogao na to utjecati i sam postati besmrtnan u nekakvom zagrobnom životu.

Pojam smrti je osim u Grčkoj, bio prisutan i u svim ostalim ljudskim kulturama, ne postoji nijedna ljudska kultura koja na neki način nije pokušala odgonetnuti enigmnu smrti, bilo to kroz neku predaju, religiju ili društveno uređenje. Pogled na smrt koji je danas uvriježen u svijetu počiva na abrahamskim religijama (Judaizam, Kršćanstvo i Islam) te je kao takav rasprostranjen i kod nas u Hrvatskoj. Prema kršćanskom nauku ljudski život je samo jedna kraća stepenica prema putu u Kraljevstvo nebesko, gdje će vjernik biti nagrađen za svoj život ako ga je živio kao čestit i dobar čovjek. U interpretacijama smrti i vječnosti u abrahamskim religijama tako imamo i dualitet. Postoje dva zagrobna života, dvije vječnosti. Oni koji žive prema božjim zakonima ići će u Kraljevstvo nebesko, raj, a oni koji ih budu kršili završiti će u paklu, gdje će trpjeti vječnu bol i patnju za svoje grijehе koje su počinili za života. Također, svaki čovjek posjeduje dušu, prema čijoj će se čestitosti odrediti u koju od te dvije vječnosti će čovjek biti poslan. Jedan od najvećih kršćanskih filozofa kojega moram spomenuti je bio i sveti Augustin. On je kroz svoju filozofiju pokušao doći do spasenja, tako što je tražio uvid u pravu prirodu stvari i da je pokušao živjeti u skladu s time. Augustin je također jedan od najvećih crkvenih otaca te je centralna ličnost kršćanske filozofije koja u svome središtu ima spoznavanje Boga, svetoga i spasenja.

Takva kršćanska interpretacija smrti, vječnosti i zagrobnog života ostala je opće prihvaćena sve dok moć crkve nije počela slabjeti. Dolaskom humanizma i renesanse dolazi do eksplozije misli i pojave filozofa koji će početi propitkivati metafizičke dogme koje je crkva propagirala. Tako se počinju javljati i filozofi racionalizma, među kojima su najznačajniji Descartes, Spinoza, Leibniz, Wolff i Baumgarten⁶. Od njih bi izdvojio Spinozu koji se posvetio istraživanju metafizičkih koncepata, među ostalima i sa smrti i vječnosti. Prema Spinozi život poslije smrti i

⁴ Barbarić, *Hrestomatija filozofije sv. 1: grčka filozofija*, str. 239.

⁵ Barbarić, isto, str. 239.

⁶ Barbarić, Damir, *Hrestomatija filozofije sv. 5: filozofija racionalizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 12.

Boga kitimo sa pridjevom vječnosti, kako mu ne bi pridodali neku vrstu trajanja, jer to bi značilo da je Bog impotentan i ograničena trajanja: „*Osobiti pridjevak, koji prije ostalih dolazi u razmatranje, jest Božja vječnost, kojom razjašnjujemo njegovo trajanje; ili radije, da ne bismo Bogu pridijevali nikakvo trajanje, kažemo da je vječan*”⁷. No unatoč tome Spinoza vjeruje u postojanje Boga i njegovo djelovanje na postojanje nas i svega ostaloga, iako na drugačiji način od dotadašnjih tradicionalnih kršćanskih filozofskih rasprava religijske tematike.

Također bi trebalo spomenuti i neke druge poznate filozofe koji su pokušali na svoj način opisati ljudsku smrtnost, besmrtnost, vječnost i život poslije smrti. Tako bih istaknuo njemačke idealiste, među kojima su najznačajniji Imanuel Kant, Georg Wilhelm Friedrich Hegel i Friedrich Wilhelm Joseph Schelling⁸. No, kroz duga stoljeća povijesti postojao je veliki broj filozofa i mislioca koji su se zanimali za ove teme te su svaki na svoj način, pokušali odgonetnuti enigmu smrti i onoga što slijedi nakon nje. Unatoč tome, u današnje vrijeme, najzastupljenija misao o smrti je još uvijek ona koja je proizašla iz abrahamskih religija.

Uz ovakvu interpretaciju smrti i vječnosti ljudi i naša zapadna civilizacija vezani su već više od 2 000 godina. To nama možda zvuči kao jedan iznimno dug period, no postoji religija i pogled na zagrobni svijet, smrt i vječnost, koji je mnogo stariji od ovoga. Naravno, radi se o egipatskoj kulturi, religiji i vjerovanjima. Egipatska povezanost sa smrti, zagrobnim životom i vječnosti, jednostavno je najrazvijenija i najdetaljnija od svih ostalih kroz našu ljudsku povijest. Egipatska je religija bila službena državna religija egipatskih kraljevstava te je u takvom optičaju bila više od 3 000 godina⁹. Čak i danas se u nekim zabačenim dijelovima Egipta prakticiraju neki rituali koji su izravno proizašli iz drevnog Egipta. Upravo zbog toga odlučio sam se posvetiti proučavanju egipatske religije, sa naglaskom na podzemlje, bogove podzemlja i smrt te ću kroz svoj rad raščlaniti i analizirati svaku od tih sastavnica.

⁷ Barbarić, *Hrestomatija filozofije sv. 5: filozofija racionalizma*, str. 249.

⁸ Barbarić, Damir, *Hrestomatija filozofije sv. 6: filozofija njemačkog idealizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 9.

⁹ Uranić, Igor, *Stari Egipat: povijest književnost i umjetnost drevnih Egipćana*, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 27.

3. O egipatskoj religiji i smrti u starome Egiptu

Većini je Egipat poznat zbog piramida, hramova, sfingi i ostalih bogatih grobnih nalaza. No, malo ljudi obraća pozornost zašto i sa kojom svrhom su stari Egipćani radili sve te monumentalne spomenike. Egipatska je civilizacija od svojih početaka bila usko vezana uz smrt i zagrobni život te je upravo to glavni razlog zašto su stari Egipćani stvarali takve veličanstvene spomenike.

Egipatska civilizacija nastaje u 4. tisućljeću¹⁰ prije Krista te biva sačuvana sve do rimske okupacije Egipta 30. godine prije Krista. Kroz to dugo razdoblje, više od 3 000 godina¹¹, egipatska civilizacija je bila velesila u tom dijelu svijeta, imala je ogroman gospodarski, religijski i vojni utjecaj na svoje susjede i regiju. Ne smijemo zaboraviti da je stari Egipat uz svoju bogatu duhovnu i kulturnu ostavštinu, bio i žitnica staroga svijeta. Takvo bogatstvo, omogućilo je Egiptu da postane velesila koja će dominirati okolnim područjima kroz tisućljeća. Egipat je kroz svoju ekonomsku i vojnu silu podjarmio brojne okolne narode te je proširio svoj teritorij i utjecaj. Tako se na svome vrhuncu egipatska država prostirala od sredozemnog mora na sjeveru pa sve do tadašnje Nubije (današnjeg Sudana) na jugu, također je na zapadu graničila sa područjem koje danas nazivamo Libijom, a na istoku se prostirala sve do pojasa Gaze i Izraela. Cijelo ovo područje bilo je pod izravnom vlašću egipatske države i faraona te se na tom području prakticirala službena državna religija.

Egipatska religija bila je politeistička te je nastojala pridodavati ljudska obličja prirodnim pojavama. Jedna od glavnih značajki egipatske religije je i izgled samih božanstava, koja su bila mješavina ljudi i životinja te bi im se na taj način naglašavali motivi vezani uz pojave koje su ti bogovi predstavljali¹².

Egipatska religija je imala nekoliko glavnih božanstava, a to su Ptah, Raa, Atum i Amon. Uz glavna božanstva, gotovo je svako naselje imalo svojeg boga zaštitnika koji je najvjerojatnije potekao još iz pretpovijesnog vremena¹³. Egipatska religija tako broji na desetke različitih bogova i božica koje su bile povezane sa određenim životinjama ili prirodnim pojavama. Također, sama religija je kao svoju srž imala štovanje sunca, odnosno bila je kult sunca. Vrhovna božanstva uvijek ili predstavljaju samo sunce ili su u bliskoj vezi sa suncem. Sunce je za Egipćane bio onaj koji donosi živote i blagostanje, te omogućava postojanje svega što se na ovome svijetu nalazi.

Nasuprot tome, uz Sunce, kroz svoju religiju Egipćani stavljaju u središte pojmove vječnog

¹⁰ Uranić, Igor, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 16.

¹¹ Uranić, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, str. 16.

¹² Uranić, *isto*, str. 27.

¹³ Uranić, *isto*, str. 27.

života i podzemlja. Oni su smatrali da njihovo postojanje ima dualitet, postojanje za života i postojanje u vječnosti u obliku života u zagrobnome svijetu. Upravo zbog duljine trajanja same egipatske civilizacije, ne može se lako odgovoriti na pitanje kako su Egipćani gledali na život poslije smrti. Egipćanin je tako, ovisno u kojem razdoblju je živio, mogao nakon svoje smrti završiti reinkarniran (to povezujemo uz kružni tijek duše, koja u zoru zajedno iskrse sa Suncem), mogao je otići na nebo ili ući u Ozirisovo kraljevstvo, te je naposljetku mogao na drugome svijetu sudjelovati na svečanim gozbama i poljodjelskim radovima¹⁴. Uz navedene mogućnosti sudbine koja se mogla dogoditi pokojniku u zagrobnome životu, postojale su i različite interpretacije same lokacije podzemnog svijeta. Tako se duat „svijet mrtvih” ponekad nalazio u podzemlju (nalik grčkome hadu), a ponekad se smještao na nebo i onda govorimo o astralnome svijetu (svijet mrtvih bi bio smješten na nebu, ako bi u pisanju riječi za svijet mrtvih bili korišten i hijeroglifi za zvijezde).¹⁵ Nasuprot ovim pogledima na svijet mrtvih imamo i treći, prema kojemu se svijet mrtvih nalazio na zapadu – egipatski amenti¹⁶. Takvo vjerovanje je proizašlo iz Ozirisova kulta, pošto Oziris nosi naziv „gospodar amentija”¹⁷. Takva predodžba nastaje zbog toga što sunce noću tone u duat na zapadu, prolazi kroz mrak i ujutro se ponovno rađa na istočnome obzoru.

Prema tome, život i smrt su predstavljale vječno gibanje prirode i svega što jest. Takva predodžba kružnog poimanja postojanja sigurno je proizašla iz promatranja prirode (promatrajući mijene sunca i mjeseca, izlivanje Nila) te su Egipćani na taj način stvorili religiju usredotočenu na savršeni kružni sustav postojanja. Sam pojam uskrsnuća je kod Egipćana podrazumijevao uskrsnuće duha, ne tjelesnog oblika, pošto je duša najsavršeniji oblik koji je stvoren od bogova i nije ograničen materijalnim i propadljivim tijelom.

Prema predaji Egipćanin se sastoji od nekoliko komponenti, gdje pri njegovoj smrti samo jedna od tih umire i raspada se. Unatoč manje vrijednom položaju njihovog materijalnog tijela, Egipćani su tijela umrlih podvrgavali različitim postupcima, obredima i ritualima, kojima je cilj bio očuvanje, pročišćenje i konzervacija tijela pokojnika. Kroz ovakvu mumifikaciju, pokojnik bi svojoj duši osigurao komponentu *akh* „svjetleće tijelo”¹⁸, a ona bi mu omogućavala boravak u najvišim sferama zagrobnog života u društvu bogova.

Gledajući na samo ljudsko postojanje, na njegovo tijelo, čovjek je tako posjedovao ovozemaljsko/materijalno tijelo zvano *hat*¹⁹ te životnu silu zvanu *ankh*²⁰. Životna sila *ankh* je bila

¹⁴ Uranić, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, str. 158.

¹⁵ Uranić, isto, str. 158.

¹⁶ Ions, Veronica, *Egipatska mitologija*, Otakar Keršovani, Opatija, 1985., str. 127.

¹⁷ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 127.

¹⁸ Uranić, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, str., 162.

¹⁹ Uranić, isto, str. 162.

²⁰ Uranić, isto, str. 162.

univerzalna, nije bila vezana uz pojedinca, ona je jednostavno bila duh života, kojega bogovi ljudima udahnu u nosnice pri stvaranju²¹. Tu silu koju bogovi udahnu ljudima pri stvaranju, Egipćani su nazivali ključ života (Slika 1). Što se tiče same životne sile nakon smrti pojedinca, nema izvora koji nam govore gdje bi ona završila ili što bi se s njom dogodilo.

Slika 1. Horus daruje faraonu Ramzesu II. život (u obliku ključa života)²²

Kao što sam ranije već bio naveo, ljudi su bili izgrađeni od više komponenti. Uz ranije navedene komponente, postojale su još i komponente naziva *ka* (dvojnuk), *ba* (element sličan duši koji se oslobađa u trenutku smrti), *haibit* (sjena), *ren* (ime), *ib* (srce) i *sekhem* (snaga ili moć).²³ *Ka* (dvojnuk)²⁴ – *ka* nastaje pri rođenju osobe. Taj dvojnuk se ugrađuje ljudima u srce i nakon toga se osoba rađa. *Ka* predstavlja komponentu tijela koja preživljava smrt i nema težnju za odlaskom na drugi svijet nego zadržava pokojnikove potrebe za hranom i pićem. Zbog toga se u grobnice ugrađuje poseban kip koji bi omogućavao pokojniku da kroz *ka* konzumira hranu i piće. Ta komponenta se zadržava na ovome svijetu, luta okolo, prolazi kroz zidove i nematerijalna je. Egipćani su mislili da sve što postoji ima svoj *ka*, pa je tako i hrana isto imala svoj *ka*. Zbog toga bi egipatski svećenici bogovima prinosili darove u obliku hrane i pića te bi bogovi pojeli *ka* od te

²¹ Uranić, *isto*, str. 162.

²² Pristup ostvaren, 31.05.2020.,

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a2/Le_roi_Ramsès_parmi_les_dieux_%28Louvre%2C_B_13%29.jpg/1200px-Le_roi_Ramsès_parmi_les_dieux_%28Louvre%2C_B_13%29.jpg

²³ Wallis Budge, E.A., *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, Borislav Stanić, Beograd, 1985., str. 134.

²⁴ Wiedemann, Alfred, *Religija drevnih Egipćana*, Cid-Nova d.o.o, Zagreb, 2019., str. 158.

hrane, a svećenici bi nakon toga pojeli hranu i piće u njihovom materijalnom obliku. Na taj način bi se oni onda povezivali sa svojim bogovima i božicama.

Ba (element sličan duši koji se oslobađa u trenutku smrti)²⁵ – *Ba* je bio element koji je bio oblika ptice te je imao ljudsku glavu sa licem pokojnika. *Ba* predstavlja ono što bi mi danas mogli nazvati dušom. U trenutku smrti *ba* napušta tijelo pokojnika i odlazi u druge svjetove kako bi provela vječnost uz bogove.

Haibit (sjena) i *ren* (ime)²⁶ – sjena i ime pripadaju magijskim moćima živog čovjeka i njima se nije pridodavao veliki značaj nakon smrti. Ideja tih dviju komponenti polazila je iz knjige mrtvih, gdje se navodi da svaka stvar i živo biće ima svoje tajno ime.

Ab (srce)²⁷ – *Ib* je najvažnija od svih komponenti koje sačinjavaju čovjeka. Srce je dar kojega božica Izida daje svakom čovjeku. Srce je i moralni sudac i instrument pomoću kojega bogovi mogu vidjeti kako je neki čovjek proveo svoj život, čestito ili grješno.

Sekhem (snaga ili moć)²⁸ – U doslovnome prijevodu riječ *sekhem* znači „*imati vlast nad nečime*”. Ova komponenta postoji i nakon što osoba umre, a ona prvenstveno služi kao hrana bogovima.

Takva podjela ljudskog tijela na komponente i podjela njegovog bića na zemaljski i nebeski dio ostala je nepromijenjena više od 3 000 godina. To možemo vidjeti na primjeru dva zapisa, za vrijeme V. Dinastije oko 3 400. godine prije Krista jedan autor je rekao „*Duša nebu, tijelo zemlji*”²⁹, a 3 000 godina nakon toga drugi egipatski autor rekao je istu stvari, samo na drugačiji način, „*Nebo ima dušu tvoju, a zemlja tijelo tvoje*”³⁰. Kroz te dvije kratke izjave se najbolje može vidjeti taj kontinuitet staroegipatske kulture i religije koja je više od 3 000 godina postojala u nepromijenjenom obliku, izuzevši neke nove bogove koje su Egipćani preuzeli od drugih kultura.

Nakon pregleda egipatskog poimanja ljudskog tijela i njegove povezanosti sa smrću, ne smijemo zaboraviti ni na sam proces mumifikacije, koji sam ranije spomenuo, a koji je bio nužan kako bi osoba ispunila sve uvjete prelaska u drugi svijet i pridruživanju bogovima.

Kada bi osoba preminula, od tog trena, njeno ime bi započinjalo imenom „*Oziris*”³¹ i s time bi započinjali rituali vezani uz smrt, ukop i prijelaz u drugi svijet. Nakon toga bi krenuo složeni proces obrednog balzamiranja koji bi trajao 70 dana. Mrtvo tijelo bi iznijeli iz kuća i smjestili ga u privremenu građevinu nalik šatoru, kojega su zvali „*dobra kuća*” ili „*kuća od zlata*”³². Prvo bi

²⁵ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 159.

²⁶ Wallis Budge, *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, str. 134.

²⁷ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 159.

²⁸ Wallis Budge, *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, str. 134.

²⁹ Wallis Budge, isto, str. 136.

³⁰ Wallis Budge, isto, str. 136.

³¹ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 130.

³² Ions, isto, str. 130.

se tijelo pokojnika pralo u nilskoj vodi, tada bi napravili rez na bočnoj strani tijela te bi izvadili jetru, pluća, želudac i crijeva. Svaki od tih organa bi tada smjestili u 4 posude, kanopske žare. Na mjesto organa bi se stavile razne smole i mirodije, kasnije su ih zamijenili sa platnenim grumenjem. Praznine bi popunjavali, kako tijelo ne bi izgubilo svoj izvorni oblik i da se ne bi raspalo, jer raspadom tijelo raspada se i *ka* od osobe. Srce bi ostajalo u tijelu, pošto je srce središte uma. Uglavnom bi se tijelo bogatijih mazalo dragocjenim mastima i smolama za očuvanje, dok bi oni siromašniji tijelo morali tretirati umakanjem u solju ili u živom vapnu. Na taj način bi tijela izgubila vlagu te bi se opasnost od raspadanja tijela svela na minimum.

Nakon tih fizičkih intervencija, krenulo bi se sa ritualima. Za početak bi iznad srca pokojnika stavili skarabea (koji je bio simbol obnovljenog života i namijenjen za ponovno rođenje u vječnost, a također je i služio kao oprost za moguće grijehе koje je pokojnik počinio tijekom života). Nakon toga bi se tijelo zamatalo u platnene zavoje i stavljalo u lijes. Egipćani su vjerovali da su sve stvari korištene pri procesu balzamiranja zapravo suze bogova³³, što su ih bogovi prolili prilikom smrti Ozirisa.

Sa vremenom su postupci balzamiranja postajali jednostavniji, pošto je veći dio populacije dobio mogućnosti odlaska u vječni život (na početku su samo faraoni i određeni slojevi društva imali taj luksuz odlaska u vječnost)³⁴.

Tijekom procesa balzamiranja, svi prisutni bi se poistovjećivali sa mitskim likovima koji su balzamirali tijelo Ozirisa³⁵. Predvodio bi ih Anubis (Slika 2), a žena pokojnika i ženska rodbina bi predstavljale Izidu i Neftis, te bi one čuvale stražu nad tijelom sve do pogreba. Rodbina preminulog se morala pridržavati ovakvih pravila jer bi inače pokojnikov duh postao zli demon koji bi mogao škoditi njihovoj djeci. Nakon što bi se završile tužbalice lijes bi bio odnesen u grob.

³³ Ions, isto, str. 130.

³⁴ Ions, isto, str. 130.

³⁵ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 130.

Slika 2. Anubis priprema pokojnika za prijelaz na drugi svijet³⁶

Grobna povorka bi lijes stavila u čamac sa saonicama kojega bi vukli volovi i ljudi. Na svakome kraju lijesa klečale bi dvije žalobnice koje su preuzele uloge Izide i Neftis³⁷. Iza lijesa bi išli muškarci žalobnici. Nakon toga bi došle druge saonice na kojima bi se nalazile kanopske žare, u kasnijim razdobljima bi poklopci kanopa bili ukrašeni licima pokojnika. Kao slijedeće bi išle profesionalne narikače koji bi glasno jadikovale. Uz sve navedene osobe, svećenici su također bili prisutni, a prisustvovali bi i samom procesu balzamiranja. Kao posljednji u povorci, išli bi sluge koje su nosile predmete koje će pokojnik koristiti u zagrobnome životu (hrana, odjeća, pokućstvo, slike i ostalo)³⁸.

Sam grob imao je humak koji je nalikovao kući ili palači. Uz to uz pokojnika bi bili postavljeni i kipovi koji su predstavljali njegov lik, a u njima se nalazio pokojnikov *ka*. Kasnije su te kipove zamijenili ušabtiji³⁹ koji su bili oblikovani da izgledaju kao pokojnik. Svaki ušabti bi bio sluga pokojnika te bi odrađivao jedan fizički posao za njega u drugome svijetu.

Egipatska groblja bi se uglavnom nalazila na zapadnoj obali Nila (prema priči o svijetu mrtvih na zapadu, amenti), te su zbog toga često morali i prijeći brodom rijeko Nil. Kada

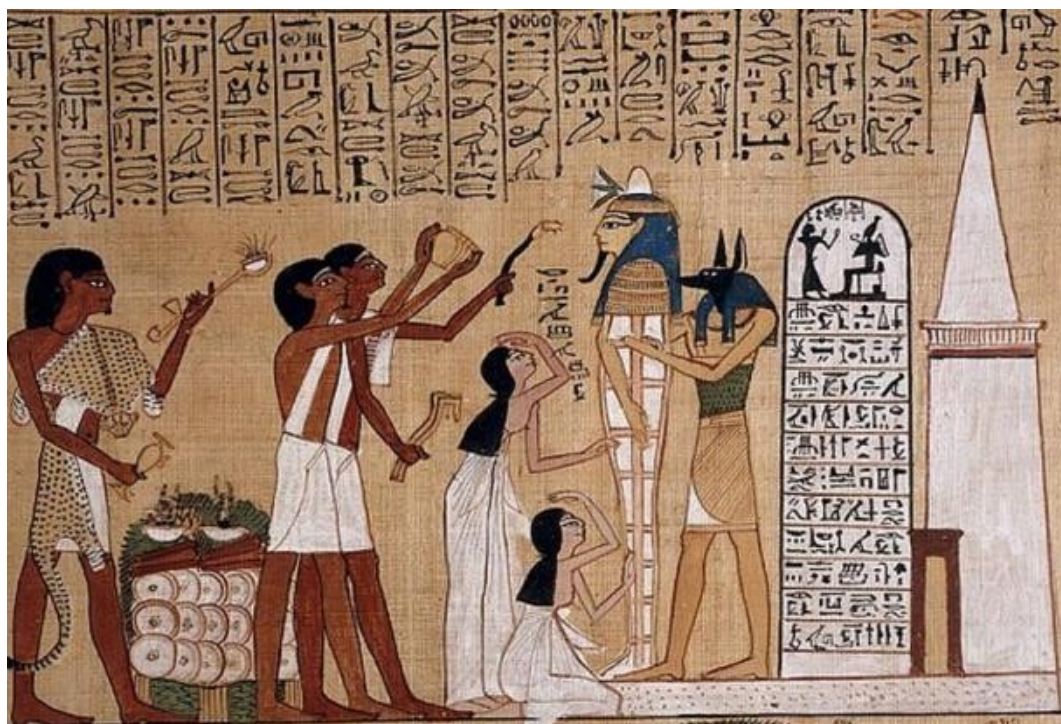
³⁶ Pristup ostvaren, 31.05.2020., <https://i.pinimg.com/originals/c0/4e/d8/c04ed800801bb24b22a6f21b6be0b889.jpg>

³⁷ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 131.

³⁸ Ions, isto, str. 131.

³⁹ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 132.

bi pokojnikovo tijelo stiglo u grobnicu, provodio bi se ritual „otvaranja usta”⁴⁰ (Slika 3), koji bi omogućio pokojniku put u ponovno rođenje njegove duše.

Slika 3. Ritual „otvaranja usta” pokojnika⁴¹

U starijim razdobljima bi se mumijama stavljala pozlaćena sadrena krinka na lice, a zatim bi ju smjestili u drveni ljes. Kada bi pokojnik bio spušten u grob bio bi smješten u drvenome ljesu koji bi se pak nalazio u kamenom sarkofagu⁴², kao dodatna mjera zaštite (što od propadanja, što od pljačkaša grobova).

U srednjem kraljevstvu bi drveni ljesovi bili izrađivani sa puno detalja, te bi imali i oblik ljudskog tijela, a onda bi se taj ljes stavio u drugi drveni koji je bio nalik kutiji⁴³.

Ako bi obitelj preminulog odradila sve ritualne pomno, detaljno i na ispravan način, samo bi tada pokojnikova duša mogla prijeći na drugu stranu i otići u vječnost. Ako bi se nešto krivo odradilo, postojala je opasnost od toga, da se pokojnik pretvori u zlog demona koji bi onda proganjao članove svoje obitelji. Preminuli bi uz brojne priloge imao i brojne napisane magijske čari⁴⁴ koje bi pokazivale bogovima kako je on živio dobar i čestit život, te da zaslužuje prijelaz u vječnost i vječni život na strani svojih bogova.

⁴⁰ Ions, isto, str. 132.

⁴¹ Pristup ostvaren, 31.05.2020.,

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c1/Opening_of_the_mouth_ceremony.jpg

⁴² Pinch, Geraldine, *Handbook of Egyptian Mythology*, ABC-CLIO, Inc. Santa Barbara, California, 2002., str. 231.

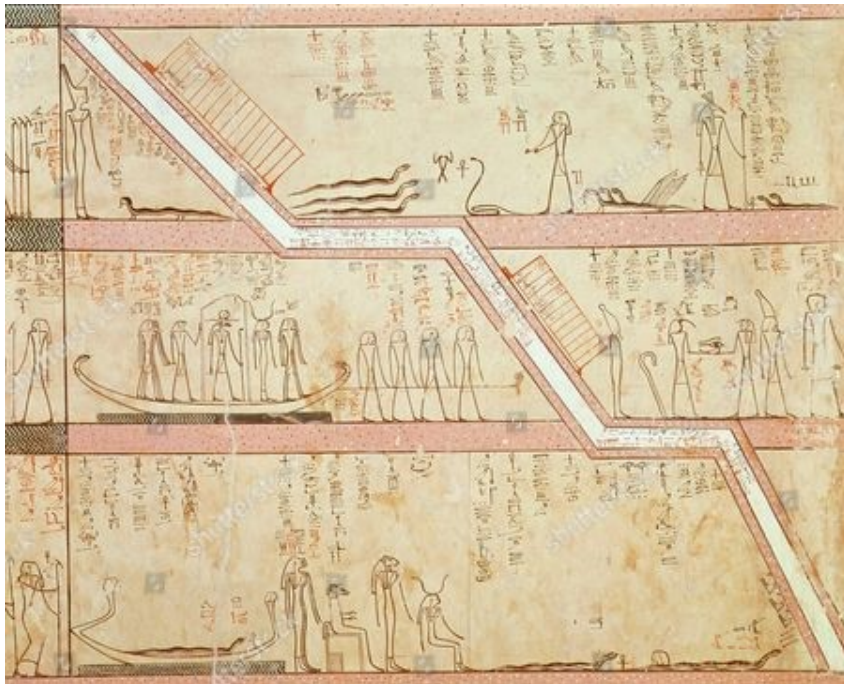
⁴³ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 132.

⁴⁴ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 66.

Naravno, zbog dugog trajanja egipatske države i samim time egipatske religije, bilo je različitih načina ukopa, rituala i obreda. U ovome sam radu naveo samo neke od najčešćih koji su se primjenjivali u starome Egiptu kroz tisućljeća. Unatoč tome smatram da će ti primjeri egipatskih običaja moći zorno prikazati sve procese koje bi pokojnikovo tijelo prolazilo od smrti do odlaska na drugi svijet.

4. Egipatski svijet podzemlja i svijet mrtvih

Kao što sam već ranije naveo, u egipatskoj religiji nije bilo ujednačenog i čvrstog prikaza podzemnog svijeta, nego su postojale različite koncepcije svijeta mrtvih. Ranije sam spomenuo tri svijeta mrtvih u koja su Egipćani vjerovali kroz različita razdoblja. Kraljevstvo mrtvih u podzemlju, nalik grčkome Hadu, kraljevstvo mrtvih na nebu u sazviježđima zvijezda stajaćica i svijet mrtvih na zapadu (amenti) u koje sunce svaki dan zaranja i ujutro se iznova rađa na istoku. Pošto imamo takve različite koncepcije svijeta mrtvih odabrao sam onu koja je bila najduže zastupljena i o kojoj najviše znamo, a to jest o podzemlju na zapadu (amenti). O svijetu mrtvih na zapadu saznajemo iz dvaju povijesnih izvora, iz teksta knjige Am Duata⁴⁵ (Slika 4.) (O onome što je u duatu/ili podzemnome svijetu) i Knjige vratiju⁴⁶. U ovome radu ću se poslužiti upravo ovim knjigama kako bih pobliže opisao svijet podzemlja.

Slika 4. Scena iz knjige Am Duat⁴⁷

U knjizi Am Duata prikazana je podjela svijeta mrtvih i njegovih stanovnika. U knjizi imamo podjelu podzemlja na dvanaest odjeljaka, kroz koje sunce putuje, a za prolaz kroz svaki mu treba jedan sat. U svaki odjeljak se ulazi kroz vrata, a kroz središte svakoga od tih odjeljaka prolazi

⁴⁵ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 61.

⁴⁶ Wiedemann, isto, str. 61.

⁴⁷ Pristup ostvaren, 31.05.2020., <https://editorial01.shutterstock.com/wm-preview-450/5850738az/ba7f874c/art-archaeology-various-shutterstock-editorial-5850738az.jpg>

rijeka, na kojoj bog Sunca plovi u barci.

Ploveći kroz prvi odjeljak, bog sunca na svojoj barci plovi kroz sredinu rijeke. Bog sunca stoji u svojoj kabini sa žezlom u jednoj ruci te sa znakom/ključem života u drugoj ruci. Za glavu ima glavu ovna, a iznad nje se nalazi sunčev disk. Ovaj bog sunca ne nosi ime Ra, nego se naziva Af Ra (Raovo meso)⁴⁸, jer je bog sunca Ra mrtav, osim njegova krvi i mesa koji putuju kroz podzemlje. Ključ života koji Ra nosi u ruci predstavlja život koji ostaje nakon smrti, a u kojega su vjerovali svi stanovnici Egipta, a žezlo je simbol njegove vladavine podzemnim svijetom. Ispred kabine stoji Anubis, koji ima ulogu „otvaranja putova”, uvođenje Raove duše u podzemni svijet, ali i uvođenje duša svih ostalih umrlih. U barci osim Anubisa, uz boga Ra, se nalazi i dvanaest drugih bogova od kojih svaki ima određenu ulogu koju mora ispuniti. U ovom dijelu teksta se iznosi i podatak kako je podzemni svijet širok 220 atera i dug 300 atera⁴⁹, što je vrlo zanimljivo, jer se u ostalim kulturama nikada ne spominju same dimenzije podzemnih svjetova. Ploveći kroz prvi odjeljak na lijevoj obali rijeke Urnesa vidi se devet čučućih pavijana, „vratari ove velike duše”, koji otvaraju prvi odjeljak bogu Ra čim sunce dosegne zapad. Svaki od tih pavijana se naziva „Otvaratelj Zemlje”, „Duša zemlje”, „Srca zemlje”, „Onaj koji vidi Raa”⁵⁰ itd. Na desnoj obali Urnesa nalazi se drugih devet pavijana „Oni koji veličaju Raa”. Nakon njih dolazi dvanaest ureusa koji pljuju vatru kako bi osvjetlili tamu podzemnog svijeta. Oni nose naziv „Božice koje osvjetljaju mrak Duata”, njih slijedi devet ljudi koji veličaju boga Raa.

Kada je Ra tako doplovio do kraja prvog odjeljka⁵¹, otvaraju se vrata i on ulazi u drugi odjeljak odnosno u drugi sat noći. Ploveći kroz drugi odjeljak, svi članovi posade ostaju isti, ali se demoni na obali Urnesa stalno mijenjaju. Svaki sat se broj demona povećava te oni poprimaju sve fantastičniji izgled. Prolazeći kroz odjeljke Ra neke svoje podanice šalje sa lađe, jer im dodjeljuje zemlju za obrađivanje u podzemnom svijetu te ih tako nagrađuje (to je simbolika povezana sa faraonom i njegovom podjelom zemaljskih dobara).

Tako ploveći i ponekad boreći se sa zlom demonima i sa zlom zmijom Epep (simbolom tame) Ra prolazi kroz treći, četvrti i peti odjeljak⁵². Također, treba napomenuti da je u nekim tekstovima Ra zamijenjen sa Ozirisom (bogom mrtvih) u svojem putovanju kroz podzemlje, ali ti prikazi su se mijenjali kroz tisućljeća.

Slijedeći odjeljci, šesti i sedmi⁵³ su posvećeni Ozirisu. U šestome se susrećemo sa bićima

⁴⁸ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 63.

⁴⁹ Wiedemann, *isto*, str. 65.

⁵⁰ Wiedemann, *isto*, str. 66.

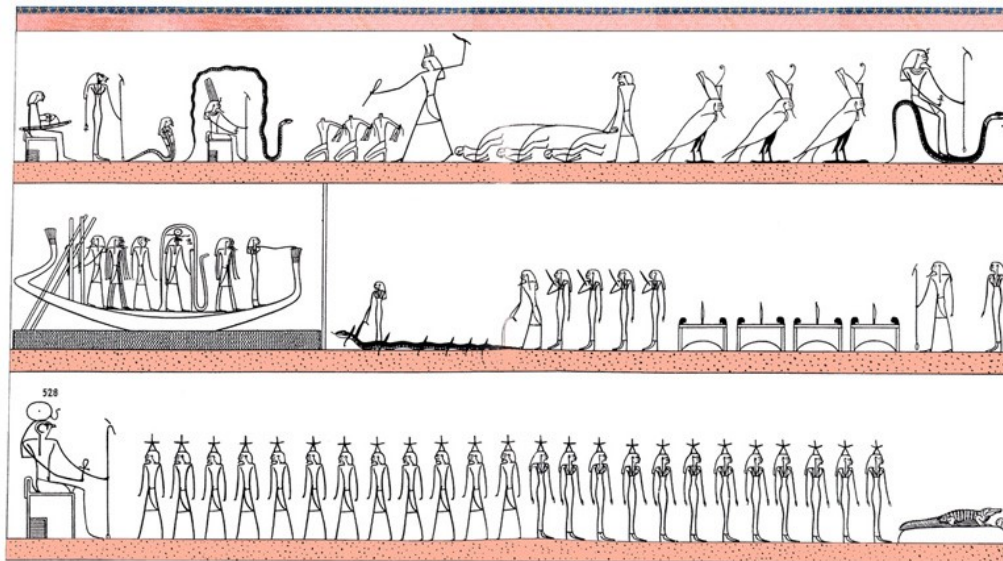
⁵¹ Wallis Budge, E.A., *The Gods of the Egyptians: or Studies in Egyptian Mythology*, Methuen & CO, London, 1904., str. 180.

⁵² Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 67.

⁵³ Wallis Budge, *The Gods of the Egyptians: or Studies in Egyptian Mythology*, str. 189.

koja su povezana sa Ozirisom (Izida, Ibis, Horus i različiti prikazi samog Ozirisa). Ovdje se također i nalazi velika prostorija sa kraljevima Egipta i duhovima proslavljenih. Oni ovdje uživaju u svemu što su sa sobom povelili u zagrobni život i u darovima koje im daju drugi bogovi.

U sedmome odjeljku⁵⁴ (Slika 5.) se pojavljuje zmija Mehen „Ona koja omotava” te se ona omotava oko Raove kabine. Ra savladava ovdje zmiju i raskomada ju nožem te nakon toga nastavlja svoj plovidbu. U sedmome odjeljku Ra pronalazi i četiri škrinje sa talismanima koji pomažu Rau.

Slika 5. Sedmi sat iz Am Duata⁵⁵

U devetom odjeljku⁵⁶ dvanaest ureusa baca vatru da osvijetli put bogu Ra. Njihova vatra uništava Raove neprijatelje.

U desetom odjeljku⁵⁷ pronalazimo vodu i sva bića koja ona sadržava. Također, ovdje se nalazi i tajni put, kojim Ra putuje kako bi došao do jedanaestog odjeljka.

Jedanaesti odjeljak⁵⁸ čuvaju dvije forme božice Neith iz Saisa, koja se smatra Raovom majkom (ona se ovdje nalazi kao simbolika ponovnog rođenja, u predzadnjem satu noći božica majka rađa ponovno Raa i on uplovljava u posljednji sat noći i u posljednji odjeljak podzemlja). Ovdje se u potpunosti iznova regeneriraju oči boga Ra.

U dvanaestom odjeljku⁵⁹ (Slika 6.) novo sunce polako poprima svoj pravi oblik, dobiva novi

⁵⁴ Wallis Budge, isto, str. 191.

⁵⁵ Pristup ostvaren, 31.05.2020., https://lh3.googleusercontent.com/proxy/Gma3-L_7K5Q-dLkEK2eUMT2qX1uBmUSNyaSjyN6EzfqDY-1xaJgXR7AXGcOxMMAKeeSRNBSxZZvxQsiLwIqNP6k

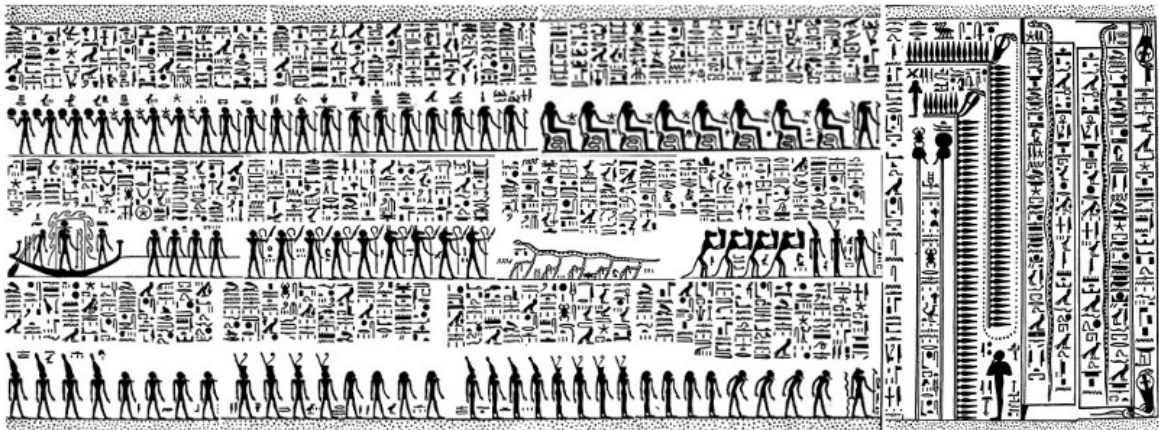
⁵⁶ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 68.

⁵⁷ Wiedemann, isto, str. 68.

⁵⁸ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 68.

⁵⁹ Wallis Budge, *The Gods of the Egyptians: or Studies in Egyptian Mythology*, str. 203.

život i bog Shu ga podiže na horizont, s njime na svjetlo dana izlaze i one duše mrtvih koje su uspjele proći kroz svih dvanaest odjeljaka Duata. One se pridružuju bogu Ra te zauvijek ostaju s njime, spojene s njim u jednoj osobi, ali opet sačuvane kao jedinke. Kroz ovaj put boga Ra prikazan je i put svih ostalih ljudskih duša koje odlaze na putovanje u zagrobnome životu. Također, bog Oziris je kralj mrtvih i gospodar podzemnog svijeta no u ovoj knjizi je bog Ra bio u glavnoj ulozi. To je zbog toga što su svi navedeni rituali i osobe zapravo sjedinjeni kult boga Ra, Ozirisa i Sokarisa.

Slika 6. Prikaz dvanaestog odjeljka iz knjige Vratiju⁶⁰

Pošto bi ljudska duša odlazila u zagrobni svijet, pokojnik je morao odraditi određen rituale kako bi istome mogao i pristupiti. Pokojnik bi morao izreći himne bogu Ra i Ozirisu te se na taj način pomoliti tim bogovima. Nakon toga bi pokojnik bio primljen u Dvoranu Maati⁶¹ gdje bi se morao rastaviti od svih svojih grijeha. U toj dvorani se osim Ozirisa nalaze i 42 božanstva kojima se pokojnik obraća. Pokojnik dolazi do svakog boga, govori njegovo ime i kune se kako nije počinio grijeh kojega to božanstvo predstavlja. Cijelo vrijeme bog Tot zapisuje što pokojnik govori na papyrus kojega onda predaje Ozirisu. Nakon toga bi Anubis pokojnikovo srce izvagao (Slika 7.), kako bi se vidjelo je li bio čestit. Ako bi vaga ostala u ravnoteži pokojnik je bio čestit i služio je bogovima za života, ako bi jedna strana vage prevagnula, pokojnik je bio grješnik. Ukoliko bi pokojnik bio grješnik, njegovo srce bi se bacilo u ralje zvijeri Am-mit „Gutač mrtvih”. Ako bi pokojnik bio proglašen čestitim i da je valjano živio Oziris bi mu podario vječni život i kuću na Poljima mira⁶². Prema ranije navedenom možemo zaključiti kako su Egipćani imali istančan i vrlo razvijen pojam moralnosti. To se najbolje vidi u složenosti procesa ispovijedi kojemu je pokojnik bio izložen u Dvorani Maati.

⁶⁰ Pristup ostvaren, 31.05.2020., <https://ancientegyptonline.co.uk/wp-content/uploads/2019/06/gates12.jpg>

⁶¹ Wallis Budge, *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, str. 104.

⁶² Wallis Budge, *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, str. 117.

Slika 7. Prikaz vaganja srca pokojnika⁶³

⁶³ Pristup ostvaren, 31.05.2020., https://i0.wp.com/www.experience-ancient-egypt.com/wp-content/uploads/2015/06/Weighing_of_the_Heart_Ceremony.jpg?fit=800%2C412&ssl=1

5. Egipatski bogovi podzemlja

Kao i u ostalim skupinama božanstava u starome Egiptu, bogovi smrti su se mijenjali kroz tisućljeća, no neki su ipak ostali nepromijenjeni. Tako od najznačajnijih bogova podzemlja imamo slijedeće bogove koje ću u daljnjem radu i pojasniti: Veća božanstva – Oziris, Izida, Horus, Anubis, Maa.T, Tot/Thoth i manja božanstva – Nekhebet, Neith, Sokar, Sekhet, Meretseger.

5.1. Oziris

Oziris („Veliki Bog”)⁶⁴ je daleko najpoznatiji od svih navedenih, ali ujedno je i najznačajniji od svih božanstava smrti. Oziris je bio sin Nut i Seba⁶⁵, bio je muž božice Izide i otac od Horusa. Živio je na ovome svijetu kao kralj sve dok ga njegov brat Set nije ubio i raskomadao na četrnaest dijelova, koje je onda razbacao po Egiptu⁶⁶. Nakon što je raskomadano, njegova supruga Izida ga je uz pomoć magičnih formula uskrsnula te je s njime začela sina Horusa. Kada je Horus odrastao osvetio je svojeg oca u borbi sa Setom te je pomoću magije Ozirisovo tijelo ponovno sastavljeno⁶⁷. Nakon toga, Oziris je postao kralj podzemnog svijeta i kralj mrtvih („onaj čije se tijelo nije raspalo”)⁶⁸. Oziris je vladao mrtvima te je sudio svakoj duši, kada bi ona pristupila njegovom kraljevstvu. Ljudi su ga iznimno štovali, te je bio jedan od najvažnijih bogova u starome Egiptu zbog njegove uloge kao kralja mrtvih. Zbog toga su svi ljudi morali zadobiti njegovu naklonost, ako su željeli živjeti u vječnosti u njegovome kraljevstvu. Pokojnik bi tako morao dolaskom u podzemni svijet izreći himnu bogu sunca Ra i bogu podzemlja Ozirisu.

Slijedi isječak iz Himne Ozirisu, koju bi pokojnik izgovarao:

Isječak iz knjige Staroegipatski mitovi, M. J. Matje⁶⁹:

HIMNA OZIRISU

Slava tebi, Ozirise,

Gospodaru vječnosti, care bogova!

Mnogoimeni,

Divan u likovima,

Tajan po obredima u hramovima,

On je divna duha, prvi u Busirisu.

Velik po Izobilju u Ljetopisu,

⁶⁴ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 178.

⁶⁵ Erman, Adolf, *A handbook of egyptian religion*, Archibald constable & CO. Ltd. London, London, 1907., str. 26.

⁶⁶ Wallis Budge, *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, str. 82.

⁶⁷ Wallis Budge, isto, str. 82.

⁶⁸ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 179.

⁶⁹ Matje, M. J., *Staroegipatski mitovi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1963., str. 163.

Gospodar pohvala u nomu Busirisa,
Posjedniče jestiva u Heliopolisu.
Gospodaru pomena u Mjestu dviju istina.
Dušo tajna, gospodaru Kerert,
Divni u Memfisu,
Dušo Raova i tijelo njegovo vlastito,
Onaj koji se smirio u Neni – nisutu,
Njemu u čast glasno se raduju na drvetu Naret,
Onaj koji je zastao da bi uzvisio dušu svoju,
Gospodaru velike dvorane u Šmunuu,
Velik užasom u Šashotepu,
Gospodar vječnosti, prvi u Abidosu,
Onaj koji svečano sjedi na svom prijestolju u Ta-Džeseru.
Čije ime ne silazi s usana ljudi,
Onaj koji od iskona postoji za cijeli Egipat.
Hrana i jestiva pred Devetkom bogova,
Duše blaženi među duhovima.
Nun mu je izlio svoje vode,
Radi njega sjeverni vjetar puše prema jugu,
Nebo rađa vjetar za njegov nos,
Da umiri srce njegovo.
Biljke rastu po njegovoj volji
I polje mu rađa hranu.
Nebo i zvijezde njegove su mu pokorni,
Pred njim je otvorena velika Kapija.
Gospodar hvaljen na nebu južnom,
I proslavljen na nebu sjevernom...

Prema himni se vidi kako su ga doživljavali stari Egipćani i kako su se prema njemu odnosili. Prikazan je kao Bog koji se nalazi na usnama svih Egipćana, Bog bez kojega je postojanje nezamislivo. On je onaj koji sjedi na svojem prijestolju i određuje o ljudskoj sudbini u vječnosti. Također, može se vidjeti kako se Ozirisu pridodaju moći prema kojima je on zadužen za rast biljaka, plodnost polja te stvaranje vjetra, prema tome se vidi zapravo sam izvor egipatskih

vjerovanja, vidimo da su Egipćani preoblikovali stara vjerovanja iz pretpovijesnog doba⁷⁰, kada su ljudi vjerovali u duhove prirode i njihove čarobne moći. Oziris je bio bog dostojan svih hvalospjeva i onaj koji odlučuje o vječnosti.

Oziris (Slika 8.) izgleda kao čovjek koji je omotan sa pokrovima kao mumija. Ruke su mu jedino slobodne te u njima drži žezlo. Oziris je poseban po tome što ima zelenu ili crnu kožu, lice mu je ukrašeno dugom gustom bradom. Na glavi nosi krunu Gornjeg Egipta i dva pera istine⁷¹.

Od vremena Novog Kraljevstva, sve tjelesne tekućine boga Ozirisa (sjeme, znoj, izlučevine)⁷² su bile dovedene u izravnu vezu sa plodonosnim plavljenjem vode rijeke Nil. Također, prema nekim pričama iz Novog Kraljevstva, Ozirisovo tijelo je bilo podijeljeno na četrnaest do četrdeset i dva dijela⁷³. Ti dijelovi tijela su bili navodno pokopani diljem Egipta na svetim mjestima unutar hramova i svetišta posvećenih bogu Ozirisu. Najpoznatije od takvih svetišta, bilo je svetište Ozirisu na otoku Bigah⁷⁴, gdje se navodno nalazila njegova noga.

Slika 8. Oziris⁷⁵

⁷⁰ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 178.

⁷¹ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 145.

⁷² Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 179.

⁷³ Pinch, isto, str. 179.

⁷⁴ Pinch, isto, str. 179.

⁷⁵ Pristup ostvaren, 01.06.2020.,

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/cc/Standing_Osiris_edit1.svg/220px-Standing_Osiris_edit1.svg.png

5.2. Izida

Izida (Slika 9.) je bila supruga boga Ozirisa te je kao takva imala velik utjecaj na duše umrlih. Izida se brinula za Ozirisa pošto on nikad nije pridošao svojem izvornom obliku, obliku kojega je imao prije nego ga je Set ubio, raskomadao i njegove dijelove razbacao po Egiptu. Uz to što je Izida bila supruga od Ozirisa, ona mu je ujedno bila i sestra. Također, Izida je bila i majka svakom egipatskom faraonu⁷⁶. Zbog svih navedenih činjenica, štovanje Izide je bilo podosta rašireno u usporedbi sa ostalim božanstvima.

Prikazivana je kao žena koja u ruci drži znak života ili stabljiku papirusa, božičino žezlo, a na glavi prijestolje. Prijestolje koje je imala na glavi nije označavalo njenu povezanost sa vlašću, nego je takav znak korišten u pisanju njezinog imena u hijeroglifskom pismu⁷⁷. Za Izidu se smatralo da je istinski tip majke i supruge, a također da je bila i izvanredan magičar. Izidi je posvećena sveta životinja krava. Zbog toga ju ponekad možemo vidjeti sa kravljom glavom ili samo sa kravljim rogovima. Najviše su ju štovali u Mendesu i Buzirisu, a zajedno sa Ozirisom i Horusom je tvorilo božansko trojstvo. Najčešće su ju prikazivali kao „božansku majku” te bi bila prikazana kako sjedi i doji malog Horusa⁷⁸.

Unatoč čestom prikazu kao majka i miroljubivo božanstvo, Izida je u pričama ponekad pokazala i drugačije lice. Tako je za vrijeme Novog kraljevstva, tijekom borbe između Horusa i Seta zaprimila oblik vodenkonja te je sa magičnom harpunom ubola Seta, Set ju je tada podsjetio da su oni brat i sestra te ga je ona poštedila. Horus je na to burno reagirao, smatrao je da ga je Izida izdala te joj je odrubio glavu, no Izidu to nije ubilo. Bogovi su Izidi tada dali novu glavu, ponekad se od tada ona prikazivala sa glavom krave. No, u većini tekstova Izida se ipak spominje kao veliki neprijatelj boga Seta. Zbog toga je nosila nadimke kao „mudrost milijun bogova”⁷⁹ ili „bolji čuvar nego milijun vojnika”⁸⁰.

Za vrijeme Novog kraljevstva, Izida je često bila prikazana kao jedna od putnica u barci boga sunca Ra. Zbog toga su ju Egipćani počeli štovati čak i kao božicu mora⁸¹, te je bila zaslužna da se mornari vrate sigurno u svoje luke.

⁷⁶ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 149.

⁷⁷ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 146.

⁷⁸ Wallis Budge, *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, str. 83.

⁷⁹ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 151.

⁸⁰ Pinch, isto, str. 151.

⁸¹ Pinch, isto, str. 151.

Slika 9. Izida⁸²

5.3. Horus

Horus, kada pričamo o ovome božanstvu, treba napomenuti da možemo zapravo pričati o dva različita Horusa, o jednome koji je sin Izide i Ozirisa te drugom Horusu, koji je bio staro egipatsko božanstvo poistovjećivano sa sokolom (smatrano bogom sunca zajedno sa bogom Ra), a koji je kasnije sjedinjen sa Horusom, sinom Izide i Ozirisa⁸³. Horus je prema tome, bio jedan od najznačajnijih bogova u starome Egiptu. Bio je treći član božanske trijade Oziris, Izida, Horus te je ujedno bio i njihov sin.

Horus se u ovome obliku najprije pojavljuje pod imenom Her-Pe-khred („Horus dijete”)⁸⁴, gdje ima jednu od glavnih uloga u Ozirisovoj legendi. Prvo se prikazivao sa prstom u ustima, zatim kao osvetnik svojeg oca te na kraju i kao nasljednik egipatskog prijestolja. Kao što sam ranije rekao, često je izjednačivan sa Horusom bogom sunca te je zbog toga znao biti prikazan kao sokol sa sunčevim diskom iznad glave⁸⁵. Horus je prikazivan kao Bog ljudskog tijela sa glavom sokola, te je u svojim rukama držao ključ života i žezlo, na glavi je nosio krunu koja je predstavljala vlast nad Gornjim i Donjim Egiptom (Slika 10.).

⁸² Pristup ostvaren, 01.06.2020., <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/ec/Isis.svg/1200px-Isis.svg.png>

⁸³ Wallis Budge, *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, str. 90.

⁸⁴ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 149.

⁸⁵ Wiedemann, isto, str. 150.

Slika 10. Horus⁸⁶

Uz Horusa se kao važni pojedinci spominju i njegova djeca. Horus je imao mnogo djece sa različitim ženama, ali najvažnija su bila ona koja je imao sa svojom majkom Izidom. Horus je sa Izidom imao četvero djece koja su nosila nadimak Horusovih „četiriju sinova”⁸⁷.

Horusovi sinovi su se prema predaji rodili iz lotosova cvijeta. Ra je zapovjedio Sebeku da ih pronađe i donese nakon rođenja. Zvali su ih još i Geba⁸⁸ ili sinovi Atuma i Nut⁸⁹, a za njih se pričalo da „nikada nisu vidjeli izopačenost”⁹⁰, što sugerira na njihovu neiskvarenost i čistoću. Prema Ozirisovom mitu, Horusovi sinovi su dobili zadaću od Anubisa da balzamiraju, otvaraju usta i da sahranjuju Ozirisa, a nakon njega i sve ostale ljude. Kasnije su bili određeni, od strane svojeg oca, da čuvaju sve četiri strane svijeta. U egipatskoj religijskoj praksi, četiri Horusova sina smatrana su čuvarima kanopskih žara s organima preminulog koji su se odstranjivali za vrijeme procesa balzamiranja. Tako je svaki sin bio čuvar pojedine kanopske žare i pojedinog organa koji se u njoj nalazio. Te žare su prvotno bile zatvarane čepovima u obliku ljudske glave, a kasnije od osamnaeste dinastije, bile su ukrašene sa licima Horusovih sinova (Slika 11.).

⁸⁶ Pristup ostvaren, 01.06.2020., https://image.freepik.com/free-vector/horus-isolated-figure-ancient-egypt-god_110041-7.jpg

⁸⁷ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 114.

⁸⁸ Ions, isto, str. 116.

⁸⁹ Ions, isto, str. 116.

⁹⁰ Ions, isto, str. 116.

Slika 11. Kanopske žare sa prikazom Horusovih sinova⁹¹

Same kanopske žare bile su posvećene pojedinim božanstvima:

1. Izidi je pripadala kanopska žara sa jetrom (nju čuva Imset, Horusov sin s čovječjom glavom, koji štiti jug)⁹².
2. Neftis je pripadala kanopska žara koja sadržava pluća (nju čuva majmunoglavi ili psoglavi Hapy, koji štiti sjever)⁹³.
3. Neit je pripadala kanopska žara u kojoj se nalazio želudac (nju čuva Duamumtef, sa glavom šakala, zaštitnik je istoka)⁹⁴.
4. Sekhet je pripadala kanopska žara sa crijevima (nju je čuvao Kebehsenuf, sa glavom jastreba, zaštitnik je zapada)⁹⁵.

Horusovi sinovi se spominju i u mitološkoj priči o podzemlju. Oni se nalaze u otvorenom lotosovom cvijetu pred Ozirisovim prijestoljem u sudnici⁹⁶, gdje se održava posljednji sud svake duše koja uđe u njegovo kraljevstvo.

5.4. Anubis

Anubis, je uz ranije navedena božanstva bio jedan od glavnih aktera u kraljevstvu mrtvih. Također, Anubis je bio sin od boga Ra ili Ozirisa, nadzirao je boravište umrlog i sa Ap – Uatom je dijelio vlast nad „pogrebnom planinom”⁹⁷. Simbol Anubisa je bio šakal, te je tako i prikazivan

⁹¹ Pristup ostvaren, 01.06.2020., <https://www.claudinecolin.com/en/1704-singers-and-priests-from-amon-to-thebes/documents/images/capture-decran-2018-05-18-a-11.43.09.png>

⁹² Ions, *Egipatska mitologija*, str. 116.

⁹³ Erman, *A handbook of egyptian religion*, str. 146.

⁹⁴ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 116.

⁹⁵ Erman, *A handbook of egyptian religion*, str. 146.

⁹⁶ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 116.

⁹⁷ Wallis Budge, *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, str. 91.

u ljudskome tijelu sa glavom šakala ili psa⁹⁸ (slika 12.). Šakal je izvorno pustinska životinja te je zbog toga Anubis bio povezan sa zapadnom pustinjom, staništem umrlih. Ponekad je znao biti prikazan i kao pas koji se nalazi u pratnji božice Izide. Simbol Anubisa je bila crna i bijela volovska koža poprskana krvlju, koja je visjela na jednoj motki.

Slika 12. Anubis⁹⁹

U najranijim vremenima je Anubis bio izvorno samo bog umrlih faraona. U to vrijeme bi faraon bivao ritualno ubijen u svojoj 28. godini sa zmijom otrovnicom¹⁰⁰, a tu otrovnicu bi nosio svećenik koji je predstavljao Anubisa. Takva praksa se nije dugo održala, ali je motiv zmije ostao usko vezan uz Anubisa. Anubis je tako postao onaj koji najavljuje smrt, a prikazivan je kao ratnik koji nosi bodeže i zmiju koja je sklupčana. Uz to, često su ga povezivali uz magiju i čarolije, njegov lik se često nalazio na dnu posuda za vraćanje¹⁰¹.

Kada bi se o Anubisu govorilo kao članu podzemnog svijeta, pričalo se da je on sin Ozirisa¹⁰². Anubis je bio vezan i uz samu legendu o Ozirisu, pošto je bio dobro upoznat sa magijom i

⁹⁸ Wallis Budge, isto, str. 91.

⁹⁹ Pristup ostvaren, 02.06.2020., https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7b/Anubis_standing.jpg

¹⁰⁰ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 97.

¹⁰¹ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 84.

¹⁰² Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 104.

vraćanjem, pomogao je Izidi balzamirati Ozirisa i oživjeti ga¹⁰³. Prilikom tog balzamiranja, Anubis je osmislio pogrebne rituale za Ozirisa, koje su od tada pa nadalje koristili svi Egipćani prilikom pokapanja pokojnika. Također, postoji i druga verzija, prema kojoj je Anubis bio samo jedan od pomagača, a da je balzamiranje Ozirisa zapravo predvodio Geb¹⁰⁴.

Postoji i priča iz prvog tisućljeća prije Krista o Anubisu, dok se brinuo za tijelo Ozirisa. Prema toj priči Set se prerušio u leoparda te je pokušao ukrasti Ozirisovo tijelo¹⁰⁵. Anubis ga je pritom uhvatio i žigosao po cijelome tijelu. Nakon toga mu je oderao kožu i od tada ga se znalo vidjeti u brojnim prikazima kako je odjeven u krvavu leopardovu kožu, kao upozorenje svima koji čine zločine. Kroz tu priču su si stari Egipćani objasnili zašto leopard ima šare po svojoj koži. Također, uz ovaj prikaz Anubisa veže se i vjerovanje da on uz sebe vodi vojsku demona¹⁰⁶ koji donose patnju i smrt svima onima koji su grješnici.

Sam Anubis je imao tri važne funkcije kao božanstvo¹⁰⁷. Bio je zadužen za ispravno balzamiranje tijela i obnovu istoga. On je mumiju primao u grobu te je vršio obred otvaranja usta i nakon toga je vodio duše umrlih do Polja rajskih žrtava. Njegova daleko najvažnija uloga bila je u procesu vaganja srca pokojnika prilikom konačnog suda. On je bio taj koji bi kazao, je li vaga u ravnoteži ili nije, te bi na taj način sudbina pokojnika bila konačno određena. Njegova odluka bi tada bila prihvaćena od strane Tota, Horusa i Ozirisa.

5.5. Maa.T

Maa.T je bila božica pravde. Njezino ime je značilo „prava”¹⁰⁸ (ono što je ispravno, istinito, vjerno, nepromjenjivo)¹⁰⁹. Rođena je kao kći boga Ra te ju se često poistovjećuje sa grčkom Temidom. Prikazivalo ju se kao ženu koja ima nojevo pero na glavi¹¹⁰ (koje je simbol istine), povez preko očiju (pošto je pravda slijepa, te sudi neovisno o vanjštini). U egipatskoj mitologiji imala je svoje mjesto prilikom procesa vaganja srca. Za vrijeme starog Egipta smatralo se velikom čašću, ako bi netko postao njezin svećenik.

Maa.T dijeli svoj simbol pera sa božanstvom zraka Shu¹¹¹. Zbog toga je ponekad i nazivana sestrom Shua, Tefnut. Za bogove se govorilo da „žive na maatu”¹¹² te je tako božica Maa.T

¹⁰³ Erman, *A handbook of egyptian religion*, str. 192.

¹⁰⁴ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 84.

¹⁰⁵ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 105.

¹⁰⁶ Pinch, isto, str. 105

¹⁰⁷ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 84.

¹⁰⁸ Wallis Budge, *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, str. 91.

¹⁰⁹ Wallis Budge, isto, str. 91.

¹¹⁰ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 97.

¹¹¹ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 160.

¹¹² Pinch, isto, str. 160.

poistovjećena sa osnovnim elementima života, zrakom za disanje, kruhom za jelo i pivom za piće. Kroz arheološka iskopavanja često je pronađen motiv, koji prikazuje faraona kako prinosi malu figuricu božice Maa.T u hramu¹¹³. Bez tog rituala prinošenja figurice božice Maa.T u hramu, svi ostali bi rituali postali ništavnim. Također, sudci i visoki državni činovnici su često nosili slike božice Maa.T, kako bi naglasili i na slikovit način prikazali da su oni ti koji provode njezine zakone¹¹⁴. Prema tome, vidi se da je božica Maa.T bila prisutna, ne samo u obliku rituala i ceremonija, nego i u svakodnevnom životu običnih stanovnika starog Egipta.

Božica Maa.T je ponekad znala biti prikazana i sa krilima kao krilata božica. U takvim prikazima bi dobila moć oživljavanja¹¹⁵ mrtvih tako da stvara komešanje zraka sa svojim krilima. Često je i povezivana sa bogom Tot, govorilo se da je Tot samo zapisao ono što je zapravo Maa.T osmislila, dakako mislilo se na zakone. Također, Egipćani su na Maa.T gledali i kao na anđela koji ih štiti za života, te je eufemizam „pridružiti se Maa.T”¹¹⁶ označavao umiranje.

5.6. Tot/Thoth

Tot je kao svoju svetu životinju imao pticu ibis ili psoglavog babuna¹¹⁷. Zbog toga je često prikazivan kao osoba sa glavom ibisa. Tot je bio staro božanstvo koje svoje podrijetlo najvjerojatnije vuče sa područja delte rijeke Nil¹¹⁸. Tot je bio gospodar magije i čaranja te je imao velike iscjeliteljske moći. Tako je uspio ponovno staviti i izliječiti oko bogu Ra i bogu Horusu, kada su ih po pričama oni bili izgubili¹¹⁹. Tot je bio poznat kao onaj koji traži istinu, te je imao važnu ulogu u sukobu i sudu Horusu i Setu. Zbog njegove uloge u traženju istine prilikom sukoba Horusa i Seta, često je bio doveden u vezu sa posljednjim sudom i vaganjem ljudskog srca¹²⁰. Uz navedeno, Tot je bio i bog pisara, pošto je on prema legendi izmislio egipatsko pismo te je bio zapisničar bogova.

Tot je tako često bio prikazan kako nosi polumjesec i kolut. Pošto je bio jedan od bogova mrtvih, nosio je i Ozirisova obilježja, krunu s kolutom, ureus i rogove. Prilikom konačnog suda i vaganja ljudskog srca, Tot je bio zadužen za zapisivanje svega što bi tijekom procesa rekli bogovi i pokojnik. Glavno svetište posvećeno bogu Totu nalazilo se u Khemenenu¹²¹ (grčki Hermopolis), ali je uz to svetište imao značajna svetišta i u Abydosu, Hesertu, Uritu i Tamlisu. Često je nosio i

¹¹³ Pinch, isto, str. 160.

¹¹⁴ Pinch, isto, str. 160.

¹¹⁵ Pinch, isto, str. 160.

¹¹⁶ Pinch, isto, str. 160.

¹¹⁷ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 85.

¹¹⁸ Ions, isto, str. 85.

¹¹⁹ Ions, isto, str. 86.

¹²⁰ Ions, isto, str. 87.

¹²¹ Wallis Budge, E.A., *The Gods of the Egyptians: or Studies in Egyptian Mythology*, str. 401.

nadimke „gospodar božanskih riječi”¹²², „sudac između dva sukobljena boga”¹²³, često ga se nazivalo i „dvaput velik”¹²⁴ ili „triput velik”¹²⁵. Prema tome se jasno vidi kako su se stari Egipćani odnosili prema njemu i kakvu je ulogu imao u samoj religijskoj praksi.

Za boga Tota se ponekad govorilo i da je on „božanstvo bez majke”¹²⁶, jer je prema jednome tekstu on nastao iz usana boga Ra¹²⁷, kako bi se pobrinuo da se održi red i poštuju svi zakoni. Pošto je bio božanski pisar, često je povezivan sa božicom Seshat¹²⁸. Njih dvoje su navodno imali i mogućnosti proricanja budućnosti¹²⁹, te su znali unaprijed što će se sve dogoditi. Tako bi prilikom rođenja neke osobe, njih dvoje na jednu ciglu napisalo kakvu će sudbinu ta osoba imati za svojega života¹³⁰, a ako se radilo o kralju, onda bi napisali koliko će godina on sjediti na svome prijestolju i vladati kraljevstvom.

5.7. Nekhebet

Nekhebet je bila žena od Hapiya¹³¹. Zbog toga ju se smatralo božicom rađanja, božica majka zaštitnica djece. Kada bi ju prikazivali kao božicu podzemlja, često bi bila prikazana kao žena sa glavom supa koji nosi krunu Gornjeg Egipta¹³² te je u rukama imala žezlo i ključ života. Također je bila i zaštitnica kralja te je u svojim kandžama držala kraljevski prsten. Nekhebet je bila dijete boga Ra te je imala sestru blizanku Uatchet¹³³, koja je vladala Donjim Egiptom. Zbog toga što su Nekhebet i Uatchet bile blizanke, često su hramovi drugih božanstava imali zasebne prostorije posvećene upravo tim božicama¹³⁴.

Neith

Neith je uz Ozirisa i Horusa činila trojstvo iz Saisa¹³⁵. Spominjala se je u nekim od najstarijih zapisa o starome Egiptu, no na važnosti dobiva tek za vrijeme 26. dinastije¹³⁶. Prikazivali su ju kao ženu sa zelenom bojom kože (karakteristika bogova iz podzemlja). Uz to je imala status ratnice te je zbog toga na prikazima imala luk i strijele. Na glavi je nosila krunu Donjeg Egipta. Neki

¹²² Wallis Budge, isto, str. 401.

¹²³ Wallis Budge, isto, str. 401.

¹²⁴ Wallis Budge, isto, str. 401.

¹²⁵ Wallis Budge, isto, str. 401.

¹²⁶ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 170.

¹²⁷ Pinch, isto, str. 209.

¹²⁸ Pinch, isto, str. 209.

¹²⁹ Pinch, isto, str. 210.

¹³⁰ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 210.

¹³¹ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 88.

¹³² Ions, isto, str. 88.

¹³³ Wallis Budge, E.A., *The Gods of the Egyptians: or Studies in Egyptian Mythology*, str. 439.

¹³⁴ Wallis Budge, isto, str. 440.

¹³⁵ Wiedemann, *Religija drevnih Egipćana*, str. 96.

¹³⁶ Wiedemann, isto, str. 96

smatraju da je libijskog podrijetla¹³⁷ zbog načina na koji se pišu hijeroglifi njena imena. U egipatskoj religiji za vrijeme 26. dinastije slavili su ju kao majku bogova, posebno boga Ra te je i nosila nadimak „velika majka koja je rodila Ra”¹³⁸.

Kako je vrijeme prolazilo, tako je Neith postala majka i otac svih stvari koje postoje¹³⁹. Prema predaji, Neith je bila i majka čudovišta Apofisa¹⁴⁰, koje je nastalo od njene pljuvačke kada je pljunula u iskonske vode. Apofis se odonda svaku noć borio sa bogom Ra, a u borbi protiv Apofisa pomagala je i božica Neith. U slučajevima kada je bila prikazana u borbi, nazivalo ju se „gospodaricom luka”¹⁴¹ te je uz pomoć luka i strijele pomagala u borbi protiv Apofisa.

5.8. Sokar/Sokaris

Sokar je bio ranoegipatsko božanstvo iz Memfisa¹⁴². Imao je oblik kopca ptičara. Bio je bog zapadne memfiske nekropole te je bio božanstvo tame i raspadanja u zemlji. Zvali su ga ponekad i Gebovom dušom¹⁴³. Njegovo podzemno kraljevstvo nalazilo se je u pješčanoj pustinji. Često je bio poistovjećivan sa Ozirisom, sa bogom Ptah pa su ponekad ta tri boga spojena u trijadu Ptah-Sokar-Oziris¹⁴⁴. Ta trijada je bila prikazana kao patuljak sa kratkim debelim udovima i velikom ćelavom glavom na kojoj su bili rogovi i pera ili skarabeji. Uz tu trijadu se vezala i velika svečanost u egipatskom ritualnom kalendaru i to u obliku festivala¹⁴⁵. Vjerovalo se da za vrijeme festivala, duše umrlih dolaze na naš svijet te slave zajedno sa živima. Na taj način se slavila moć ljudske duše, da ona može putovati između različitih svjetova.

U svakodnevnom životu, Egipćani su morali udobrovoljiti¹⁴⁶ Sokar svaki puta kada bi kopali kanale, obrađivali polja ili kada bi gradili grobnice. On je također imao i svoje mjesto u podzemlju. Naime Sokar je bio gospodar „Tajanstvenog područja”¹⁴⁷, područja koje je bilo prepuno zmija, a kroz koje je sunce moralo proći tijekom svoga putovanja preko noći. Sokar je živio unutar pećine koju je čuvala dvoglava Aker – sfinga¹⁴⁸.

Ponekad su se u grobnice stavljale male statue¹⁴⁹ božanstva Ptah-Sokar-Oziris koje bi u sebi

¹³⁷ Wiedemann, isto, str. 96

¹³⁸ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 170.

¹³⁹ Pinch, isto, str. 170.

¹⁴⁰ Pinch, isto, str. 170.

¹⁴¹ Pinch, isto, str. 170.

¹⁴² Ions, *Egipatska mitologija*, str. 114.

¹⁴³ Ions, isto, str. 114.

¹⁴⁴ Ions, isto, str. 114.

¹⁴⁵ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 202.

¹⁴⁶ Pinch, isto, str. 203.

¹⁴⁷ Pinch, isto, str. 203.

¹⁴⁸ Pinch, isto, str. 203.

¹⁴⁹ Pinch, isto, str. 203.

sadržavale knjigu mrtvih ili pak mumiju. Sama statua se morala izraditi prema ritualima i priči u kojoj je božica Shentayet¹⁵⁰ napravila novo tijelo za Sokarisa. Takva statua bi bila izrađena od gline, datulja, slatkih začina, dragog kamenja i plemenitih metala¹⁵¹. Ako bi statua sadržavala mumiju, ta mumija bi simbolizirala tijelo Sokar-Ozirisa te bi ona pomogla pokojniku na njegovu putu ka uskrснуću.

5.9. Sekhet/Serket

Sekhet je bila božica škorpiona¹⁵² koju je štovao poznati legendarni kralj Egipta, kralj škorpiona. Bila je povezana sa plodnošću kao zaštitnica četiriju izvora rijeke Nil¹⁵³. Zbog te veze sa vodom, bila je povezana sa podmorskim oceanom u svijetu mrtvih. Nakon što je Ra pobijedio nad zlom zmijom Apep, Sekhet je dobila zadatak čuvanja poražene zmije. Za božicu Sekhet se zbog toga govorilo da mrtve veže lancima¹⁵⁴. Često ju se može vidjeti kako pomaže Izidi prilikom izvedbe pogrebnih rituala za Ozirisa. Važna nam je i zbog toga što je ona bila jedna od božica zaštitnica jedne Kanopske žare (one sa crijevima). Prikazivana je kao žena sa glavom škorpiona¹⁵⁵ ili kao škorpion sa ljudskom glavom, ponekad je prikazana kako širom otvorenih ruku štiti mrtve. Zbog svoje povezanosti sa škorpionima, svećenici ove božice su često koristili čini i obrede posvećene njoj, kako bi otjerali škorpione sa nekih mjesta. Zmije i škorpioni su prema vjerovanjima Egipćana bili neprijatelji čovječanstva¹⁵⁶, te su kroz brojne rituale i običaje pokušali udobrovoljiti bogove, kako bi ih oni onda pošteđjeli ugriza zmije ili uboda škorpiona.

Sekhet se pojavljuje i u priči¹⁵⁷, kada je trudna Izida bježala od Seta te se sakrila u močvarama delte rijeke Nil. Na tome putu su ju pratili sedam škorpiona¹⁵⁸, koji su pak predstavljali samu božicu Sekhet¹⁵⁹. Kada je božica Isis došla do močvare tražila je prenoćište. Jedna bogata žena je tada odbila prihvatiti Izidu u svoju kuću te je sedam škorpiona izbilo njezino malo dijete. Kada je Izida čula plač iz kuće bogate žene, odlučila joj je pomoći te je uspjela izvući sav otrov iz njezinog djeteta. Kada je bogata žena to vidjela, odlučila je sve što posjeduje predati Izidi kao znak zahvalnosti. Upravo ova priča gdje Izida uspeva pobijediti otrov škorpiona se povezuje sa jednim staroegipatskim ritualom, gdje bi Izidine svećenice¹⁶⁰ izvodile rituale sa živim i otrovnim

¹⁵⁰ Pinch, isto, str. 203.

¹⁵¹ Pinch, isto, str. 203.

¹⁵² Ions, *Egipatska mitologija*, str. 114.

¹⁵³ Ions, isto, str. 114.

¹⁵⁴ Ions, isto, str. 114.

¹⁵⁵ Ions, isto, str. 114.

¹⁵⁶ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 189.

¹⁵⁷ Pinch, isto, str. 190.

¹⁵⁸ Pinch, isto, str. 190.

¹⁵⁹ Pinch, isto, str. 190.

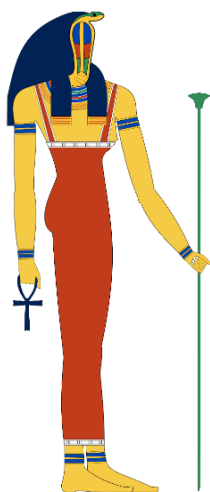
¹⁶⁰ Pinch, isto, str. 190.

škorpionima. Na taj način su kult božice Izide i božice Sekhet bili povezani.

5.10. Meretseger

Meretseger (Slika 13.) je bila božica koju su zvali gospodaricom zapada, odnosno gospodaricom kraljevstva mrtvih. Njezino ime je značilo „Draga onome koji stvara tišinu”¹⁶¹, što je simboliziralo njezinu povezanost sa svijetom mrtvih i Ozirisom. Uz ovaj naziv imala je i još jedan, „Vrhunac Zapada”¹⁶² pošto se vjerovalo da stanuje na vrhu gore koja se protezala Dolinom kraljeva i za koju se vjerovalo da je jedan od ulaza u podzemni svijet¹⁶³. Meretseger je često bila opisana kao lav jer je progonila grijeh i kažnjavala grješnike bolešću i smrću. Unatoč tome smatrana je dobroćudnim božanstvom koje je štitilo od zmijske. Zbog toga je ponekad prikazana i kao žena sa kobrinom glavom¹⁶⁴. Kao božica zmijske, često je i poistovjećivana sa pustinjskim brdima, te se smatrala njihovom zaštitnicom.

Također, kada bi radnici gradili jednu od grobnica, često bi kao prvi ritual,¹⁶⁵ odradili ritual povezan upravo uz božicu Meretseger, kako bi pridobili njezinu naklonost. Uz same obrede, na zidovima grobnica su pronađeni brojni crteži božice Meretseger i različitih zmijske. Često tako možemo vidjeti naslikane demone sa zmijskim glavama¹⁶⁶ ili pak leteće zmijske koje rigaju vatru¹⁶⁷ i tako kažnjavaju zle duše.

Slika 13. Meretseger¹⁶⁸

¹⁶¹ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 114.

¹⁶² Ions, isto, str. 114.

¹⁶³ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 200.

¹⁶⁴ Ions, *Egipatska mitologija*, str. 114.

¹⁶⁵ Pinch, *Handbook of Egyptian Mythology*, str. 200.

¹⁶⁶ Pinch, isto, str. 200.

¹⁶⁷ Pinch, isto, str. 200.

¹⁶⁸ Pristup ostvaren, 03.06.2020.,

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/04/Meretseger.svg/1200px-Meretseger.svg.png>

6. Egipatske priče i mitovi vezani uz podzemlje i smrt

Gledajući egipatsku civilizaciju smrt kao pojam je neizbježna. Tako su i egipatski religijski tekstovi i svete knjige bile prepune upravo pričama i mitovima vezanima uz smrt, podzemlje, cikličnost postojanja i uz nastanak svijeta i bogova. Neki od najpoznatijih tekstova nalazili su se u takozvanoj „Knjizi mrtvih”¹⁶⁹. Knjiga mrtvih je u sebi sadržavala brojne priče, mitove, rituale i običaje koje bi egipatski svećenici čitali i tumačili. Naziv Knjiga mrtvih nije u potpunosti ispravan, pošto samo djelo nije originalno imalo naziv, te nije niti smatrano knjigom nego kodeksom. Izvorno je djelo bilo zamišljeno kao zbirka priča, pjesama, himni, običaja, rituala koji su nosili skupni naziv „Knjiga o napretku dan po dan”/„Čari za put dalje dan kroz dan”¹⁷⁰. Takav kodeks je imao svrhu prikaza puta ljudske duše od trenutka smrti pa sve do dolaska u konačnu beskonačnost vječnog života u podzemlju.

Uz egipatsku Knjigu mrtvih imamo i tekstove koje sam ranije već spomenuo, a to su Am Duat i Knjiga vratiju. Dvije knjige koje su usko vezane uz podzemlje i kult božanstava umrlih. Te knjige nam daju najdetaljniji prikaz svijeta mrtvih, kako su ga Egipćani zamišljali.

Upravo zbog važnosti tih tekstova, treba posebno istaknuti neke od tih priča i mitova. Najvažnije priče za ovaj rad su dakako priče vezane uz Ozirisa i ostale bogove podzemlja. Tako treba napomenuti mit o Ozirisu. Sama priča nije sačuvana u cijelosti, nego je sastavljena od različitih fragmenata koji su pronađeni u obliku slikarija u piramidama i grobnicama. Ova priča se najvjerojatnije sastojala od različitih pjesama, himni i kraćih tekstova koji su skupa činili priču o Ozirisu. Tako se mogu pronaći pjesme: Izida i Neftida nalaze Ozirisovo tijelo¹⁷¹, Plač Izide i Neftide¹⁷², Izida i sedam škorpiona¹⁷³, Horusovo rođenje¹⁷⁴, Izida i Horus u močvarama delte¹⁷⁵, Spor između Horusa i Seta¹⁷⁶, Uskrsnuće Ozirisa¹⁷⁷, Himna Ozirisu¹⁷⁸. Unatoč ovom povećem broju kraćih pjesama i tekstova sama je priča glasila ovako:

Oziris je prema predaji bio sin boga zemlje Heba¹⁷⁹ i boginje neba Nut¹⁸⁰, pripadao je četvrtoj

¹⁶⁹ Matje, M. J., *Staroegipatski mitovi*, str. 76.

¹⁷⁰ Scalf, Foy, *Book of the dead: becoming God in ancient Egypt*, The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago, 2017., str. 23.

¹⁷¹ Matje, M. J., *Staroegipatski mitovi*, str. 135.

¹⁷² Matje, isto, str. 136.

¹⁷³ Matje, isto, str. 138.

¹⁷⁴ Matje, isto, str. 140.

¹⁷⁵ Matje, isto, str. 142.

¹⁷⁶ Matje, isto, str. 147.

¹⁷⁷ Matje, isto, str. 160.

¹⁷⁸ Assmann, Jan, *Ägyptische Hymnen und Gebete*, Univeristätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, Freiburg, 1999., str. 53.

¹⁷⁹ Matje, M. J., *Staroegipatski mitovi*, str. 76.

¹⁸⁰ Matje, M. J., isto, str. 76.

generaciji egipatskih bogova. Oziris je vladao Egiptom, naučio je ljude zemljoradnji, štovanju bogova i vinarstvu¹⁸¹, ali biva ubijen od svojeg brata Seta¹⁸². Set je bio ljubomoran na Ozirisa te se zaželio njegovog prijestolja, zbog toga ga je ubio, tijelo mu raskomadao i porazbacano diljem Egipta. Ozirisova žena Izida pronašla je Ozirisovo tijelo te ga je počela oplakivati zajedno sa svojom sestrom Neftidom¹⁸³. Čuvši taj plač bog Ra se sažalio te je poslao Anubisa. Anubis je sakupio razasute dijelove tijela od Ozirisa te se Izida tada u obliku sokola spustila na Ozirisovo tijelo te je s njime začela dijete i rodila Horusa. Horus je tako imao predodređenu sudbinu od svojega rođenja, morao je osvetiti svojega oca Ozirisa i pobijediti Seta. Također, Horus se smatrao jedinim ispravnim nasljednikom prijestolja egipatskog kraljevstva. Tako je Izida odgajala Horusa u močvarama delte rijeke Nil, dok nije dovoljno porastao da se može sukobiti sa Setom. Tada je Horus otišao bogovima i krenuo je spor koji je navodno trajao 80 godina¹⁸⁴, te je na kraju dosuđeno kako prijestolje pripada Horusu. Nakon te odluke, Horus je uskrsnuo svojeg oca Ozirisa tako što mu je dao vlastito oko da ga proguta. Oziris se međutim nije vratio na naš svijet nego je ostao u svijetu mrtvih, a svojemu sinu Horusu prepustio je vladavinu nad kraljevstvom živih.

Uz navedene priče i pjesme vezane uz Ozirisa treba spomenuti i priču o Horusu i crnoj svinji¹⁸⁵. Prema toj kratkoj priči opisan je razlog zašto je Horusu bio posvećen grad Buto i zašto je on bio zaštitnik tog grada.

Prema predaji Horus je htio vidjeti svijet iz očiju boga sunca Ra, te mu je Ra dao tu moć¹⁸⁶. Čim je Horus otvorio oči da pogleda svijet onako kako ga je gledao Ra, ugledao je crnu svinju koja mu je odjednom iskopala oko. Ta crna svinja je bio bog Set¹⁸⁷ te su se bogovi ubrzo nakon toga pobrinuli za Horusa i oko mu je ponovno vraćeno te je ozdravio (za liječenje Horusa je najviše bio zaslužan bog Tot/Thoth). Zbog te ozljede i boli koju je bio pretrpio bog sunca Ra, dao je Horusu grad Buto¹⁸⁸, da ga tamo štiju i svetkuju njegove svetkovine.

Pojedine pjesme i himne koje možemo pronaći u literaturi imaju određenu formu koja nam je i danas, nakon 5 000 godina, bliska i jasna. Egipatski način pisanja lirskih djela nije apstraktan i nama nerazumljiv, nego se koriste motivi, osjećaji i likovi koji su nam lako razumljivi. Jedina nepoznanica bi nam mogli biti nazivi pojedinih božanstava, ali opisi lirskih subjekata i sredstva koja se pritom koriste, daju nam dojam kao da su te priče pisane u današnje vrijeme. To nam

¹⁸¹ Matje, M. J., isto, str. 76.

¹⁸² Assmann, *Ägyptische Hymnen und Gebete*, str. 53.

¹⁸³ Matje, M. J., *Staroegipatski mitovi*, str. 76.

¹⁸⁴ Matje, M. J., isto, str. 77.

¹⁸⁵ Matje, M. J., isto, str. 166.

¹⁸⁶ Matje, M. J., isto, str. 166.

¹⁸⁷ Matje, M. J., isto, str. 167.

¹⁸⁸ Matje, M. J., *Staroegipatski mitovi*, str. 166.

najbolje pokazuje kako se ljudska misao i ljudska unutrašnjost nije značajno promijenila, ljudi su prije 5 000 godina bili jednako ljudi kao i mi danas. Osjećali su na isti način, imali su iste probleme te su osjećali jednaku sreću kao i mi. Prema tome može se zaključiti kako se osnovni ljudski identitet kroz povijest ne mijenja, nego se samo izmjenjuju vremena, ideje i vjerovanja.

Treba naglasiti kako uz ove priče, pjesme i himne, postoji još veliki broj drugih koji su vezani uz podzemlje, bogove podzemlja i smrtnost čovjeka. Mit o Ozirisu¹⁸⁹ i o Horusu i crnoj svinji odabrao sam iz razloga što sam se ranije kroz rad bio referirao na neke od događaja iz tih mitova. Na taj način bi se osobe Ozirisa i Horusa kao božanstva trebala bolje razumjeti, te bi trebala biti jasnija njihova uloga u egipatskoj religiji, ali i u putovanju kojega ljudska duša prolazi nakon što osoba umre i krene na svoj put u vječnost.

¹⁸⁹ Scalf, *Book of the dead: becoming God in ancient Egypt*, str. 119.

7. Najvažniji spomenici smrti koji su ostali očuvani do današnjih dana

Prva asocijacija velikoj većini ljudi pri spomenu riječi stari Egipat su upravo građevine koje su stari Egipćani izgradili. Većina će se prvo prisjetiti piramida, sfinge, doline kraljeva i možda još ponekih poznatih lokaliteta. Također ćemo čuti kako su piramide zapravo bile grobnice moćnih egipatskih faraona. Prema tome odmah ćemo doći u vezu sa smrću, umiranjem i putem u drugi svijet. Stari Egipćani su trošili ogromne resurse kako bi si vladajuća elita mogla stvoriti monumentalne građevine koje će im jamčiti lagodan život u podzemlju. Tako je svaki faraon, u sklopu svoje grobnice, morao imati goleme količine, svakodnevnih predmeta, blaga i ostalih artefakata koje bi onda koristili u svojem životu na drugome svijetu. Upravo ta opsesija Egipćana sa smrću nam je ostavila prekrasne monumentalne građevine kojima se i danas svi divimo.

Vjerojatno najpoznatije građevine izgrađene isključivo za prijelaz faraona na drugi svijet i njegov lagodan život na tome svijetu su piramide u Gizi. Kompleks piramida u Gizi sastojao se od tri piramide koje su trebale poslužiti kao posljednje počivalište faraonima Keopsu, Kefrenu i Mikenu iz četvrte dinastije¹⁹⁰. Od te tri piramide, najveća je od faraona Keopsa koja je bila visoka 146,7 metara te je imala stranice duljine 230,34 metara¹⁹¹. Kao takva bila je najviša građevina koju je čovjek izgradio punih 3 800 godina. U njoj izgradnji iskorišteno je otprilike 2,3 milijuna kamenih blokova te je građena 20 godina. Sve tri piramide su imale vrlo intrigantne pogrebne komore, za čiju zaštitu su korištene tada revolucionarne metode¹⁹², koje su jamčile da pljačkaši grobova ne će opljačkati faraonovu grobnicu.

Unutrašnjosti pogrebnih komora su često bilo bogato ukrašene slikarijama¹⁹³, ali i hijeroglifima koji bi opisivali mitove vezane uz pokojnikovo putovanje na drugi svijet i njegov život u vječnosti sa bogovima. Često su nam upravo te slikarije i natpisi jedini izvor za proučavanje egipatskog zagrobnog života, ali i u proučavanju njihove kulture i religije općenito.

Promatrajući tako različite grobnice možemo istraživati i razlike između staleža u starome Egiptu. Naime, svi Egipćani su vjerovali u iste Bogove i u isti vječni život. U starijim razdobljima je zagrobni svijet bio rezerviran samo za one koji su pripadali vladajućoj klasi, a tek kasnije dolazi do prihvaćanja svih ljudskih duša u zagrobnome svijetu¹⁹⁴. Tako možemo primijetiti da je broj grobnica i ukopa, u skladu sa običajima i ritualima rastao kako je egipatska religija postajala dostupna široj masi naroda. Među ostalome, može se vidjeti kako su se svi slojevi trudili postaviti

¹⁹⁰ Bell, Edward, *The Architecture of Ancient Egypt: a Historical Outline*, G. Bell and sons Ltd, London, 1915., str. 33

¹⁹¹ Bell, *The Architecture of Ancient Egypt: a Historical Outline*, str. 33.

¹⁹² Bell, isto, str. 36.

¹⁹³ Emery, W.B., *Archaic Egypt*, Penguin Books Ltd, Edinburgh, 1961., str. 174.

¹⁹⁴ Emery, *Archaic Egypt*, str. 128.

što više grobnih priloga za pokojnika, kako bi isti imao što lagodniji život na drugome svijetu. Tako su jasno vidljive razlike između grobova šireg naroda, nižeg i višeg plemstva te svećeništva i kraljevskih dinastija¹⁹⁵.

Uz same piramide i grobnice, građeni su i spomenici, svetišta i hramovi posvećeni izravno pojedinim bogovima, pa tako i božanstvima koji su vezani uz smrt. Tako sam već ranije bio spomenuo grad Buto koji je bio posvećen bogu Horusu, te je tamo izgrađeno i svetište u njegovu čast. Uz Buto i svetište Horusu treba spomenuti i grad Abydos.

U Abydosu se nalazio veliki hram bogu Ozirisu. Za Abydos se smatra da je njegova prvotna uloga bila mjesto za sahranjivanje egipatskih kraljeva¹⁹⁶. Egipćani su se najvjerojatnije za to odlučili, jer je prema predaji upravo u tome gradu navodno bio pokopan i Oziris¹⁹⁷, nakon što ga je ubio njegov brat Set. Faraon Seti I. je u Abydosu dao sagraditi veličanstveni hram posvećen božanstvima Ptah, Harmachis, Amenu, Ozirisu, Izidi i Horusu¹⁹⁸. Hram se sastojao od tri reda sa po dvanaest stupova te je bio podijeljen na sedam zasebnih svetišta. Šest svetišta se odnosilo na ranije navedene bogove, a sedmo svetište je bilo posvećeno samom faraonu Setu I¹⁹⁹. Cijela unutrašnjost hrama bila je prekrivena veličanstvenim reljefima, slikarijama i hijeroglifima koji su bili posvećeni precima i bogovima. U sklopu hrama je pronađena i podzemna građevina koja je najvjerojatnije služila kao ritualni bazen²⁰⁰ za pojedine obrede vezane uz određena božanstva. Također, postoji vjerojatnost da je to jezero simboliziralo i ogromni podzemni ocean u Ozirisovom kraljevstvu.

Vidjevši brojne nalaze vezane uz staroegipatsku kulturu i kraljevstvo, možemo reći, kako su Egipćani gotovo svaku od tih monumentalnih građevina gradili isključivo kao mjesto bogoštovlja ili kao mjesto iz kojega će pokojnik uskrsnuti u zagrobni život. Možemo biti zahvalni Egipćanima na njihovoj opsesiji sa smrću i životom u podzemlju, jer zahvaljujući njoj danas možemo uživati u spomenicima i građevinama koje su nam ostavili kao svoju vječnu ostavštinu.

¹⁹⁵ Emery, isto, str. 135.

¹⁹⁶ Bell, *The Architecture of Ancient Egypt: a Historical Outline*, str. 15.

¹⁹⁷ Bell, isto, str. 23.

¹⁹⁸ Bell, isto, str. 137.

¹⁹⁹ Bell, isto, str. 137.

²⁰⁰ Bell, isto, str. 137.

8. Zaključak

Gledajući sve prošle kulture i civilizacije koje su se kroz tisućljeća izmijenile, možemo vidjeti da se zapravo radi o ljudima koji su isti kao i mi danas. Naši preci su razmišljali o nepoznanicama koje su ih okruživale te su si ih pokušavali objasniti i približiti kroz brojne priče, obrede, rituale i božanstva. Tako su živjeli i stari Egipćani, koji su svoju kulturu, državu i religiju njegovali neprekinuto dulje od 3 000 godina. Kao takva, egipatska kultura i religija se snažno razvijala te je dosegla jednu zavidno visoku razinu. Sama religija je ujedno i religija koja je najdulje prakticirana u ljudskoj povijesti. Stari Egipćani su se najviše zanimali za vječno pitanje kojim se i dan danas zanima čovjek kao individuum ali i društvo u cijelosti, pitanje smrti. Smrt je u egipatskoj kulturi imala poseban položaj te je gotovo cijela religija bila usmjerena upravo prema ljudskoj smrtnosti, životu nakon smrti i vječnosti. Zbog njihove uske povezanosti sa smrću i velike pozornosti koju su pridodavali zagrobnome životu, imamo brojne sačuvane povijesne izvore koji nam mogu pojasniti, u određenoj mjeri, kako je prosječni Egipćanin živio, ali i u što je on vjerovao. Na taj način nam je stari Egipat ostavio bogatu ostavštinu i riznicu znanja koja se još uvijek u najvećem dijelu nalazi zakopana ispod pustinjskog pijeska. Staroegipatska država je iz svih tih razloga još uvijek enigma, enigma koja nikada u cijelosti neće biti odgonetnuta i istražena, ali upravo zbog toga, ona nikada neće prestati biti inspiracija za brojne istraživače, arheologe, povjesničare, teologe i filozofe. Upravo zbog te aktualnosti Egipta i nakon 5000 godina, možemo reći da su Egipćani otkrili tajnu besmrtnosti, pošto se o njima priča i tisućama godina nakon njihove smrti, te oni i njihova vjerovanja nisu nestali u zaboravu. Prema tome možemo zaključiti da pojam smrti, podzemlja i vječnoga života nikada neće prestati intrigirati ljudski um, te će čovjek uvijek pokušati odgonetnuti vječnu nepoznanicu. No, zasada odgovor na tu nepoznanicu možemo dobiti tek u trenutku naše vlastite smrti, te baš kao i stari Egipćani možemo samo nagađati, osmišljavati priče, ali i pokušati živjeti naš život čestito i zajedno sa našim obiteljima.

9. Literatura

1. Assmann, Jan, *Ägyptische Hymnen und Gebete*, Univeristätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, Freiburg, 1999.
2. Barbarić, Damir, *Hrestomatija filozofije sv. 5: filozofija racionalizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
3. Barbarić, Damir, *Hrestomatija filozofije sv. 6: filozofija njemačkog idealizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
4. Barbarić, Damir, *Hrestomatija filozofije sv. 1: grčka filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
5. Bell, Edward, *The Architecture of Ancient Egypt: a Historical Outline*, G. Bell and sons Ltd, London, 1915.
6. Emery, W.B., *Archaic Egypt*, Penguin Books Ltd, Edinburgh, 1961.
7. Erman, Adolf, *A handbook of egyptian religion*, Archibald constable & CO. Ltd. London, London, 1907.
8. Ions, Veronica, *Egipatska mitologija*, Otokar Keršovani, Opatija, 1985.
9. Matje, M. J., *Staroegipatski mitovi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1963.
10. Pinch, Geraldine, *Handbook of Egyptian Mythology*, ABC-CLIO, Inc. Santa Barbara, California, 2002.
11. Scalf, Foy, *Book of the dead: becoming God in ancient Egypt*, The Oriental Institue of the University of Chicago, Chicago, 2017.
12. Uranić, Igor, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
13. Uranić, Igor, *Stari Egipat: povijest književnost i umjetnost drevnih Egipćana*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
14. Wallis Budge, E.A., *Egipatska religija: egipatske ideje o zagrobnom životu*, Borislav Stanić, Beograd, 1985.
15. Wallis Budge, E.A., *The Gods of the Egyptians: or Studies in Egyptian Mythology*, Methuen & CO, London, 1904.
16. Wiedemann, Alfred, *Religija drevnih Egipćana*, Cid-Nova d.o.o, Zagreb, 2019.